

הרב דב ליאור - רבה של קרית ארבע-חברון

קהל קדוש ונכבד, משפחת רענן היקרה,

הציבור שלנו מתאסף זו הפעם השלישית בחודשי הקיץ, ללוות את חללינו בסוף חייהם. הראשון היה דב דריבן במעון, לאחר מכן שלמה ליבמן והראל בן נון ביצהר, ורביעי, ר' שלמה אליהו בישוב היהודי בחברון. המכנה המשותף הוא שארבעתם נפלו על-ידי בני עוולה שפלים, על עצם זכותם לחיות חיים שלווים בארץ נחלת אבות.

הרב שלמה אליהו, נכד למרן הרב זצ"ל, ספג מסבו את אהבת עם ישראל, אהבת ארץ ישראל והמסירות בכל מה שקשור ליישובה, והרבצת תורה בעם ישראל. ואכן בשני נושאים היה שקוע: כל כולו היה קודש לעולמה של תורה. יום היה נוסע לירושלים לשקוד באוהלה של תורה, וכן קבע ביתו במקום הקדוש הזה, משום שחש בלבו את השליחות הלאומית החשובה, שלא יתכן לנטוש את עיר האבות בלא לבנותה. הוא נפל כחייל על משמרתו למען הגנתה של ארץ ישראל.

ההתנכלות של הרשעים, באה למנוע ולהדיר רגל יהודית מאדמתנו ולהחזירנו חלילה למאורעות תרפ"ט, לעקור את הישוב היהודי מארץ-ישראל בכלל ומעיר האבות בפרט. גם הציבור שלנו למוד הסבל והייסורים - לא יהיה בכוחם של המעשים הנבזיים של הרוצחים האלה להניאו מלהמשיך בתנופת הבניין וההתיישבות. להפך, זה מחזק את הציבור שלנו, פה נכרתת ברית דמים בין הקהל לבין חלקת האדמה הזאת, כפי שדרשו חז"ל "עם זו קניית" - מה שאדם משלם בדמים, יקר הוא לו ולא יותר בכל מחיר. הציבור שלנו יצא כולו מחוזק ומחושל מהקורבנות הללו, קורבנות של עולה תמימה.

כפי שהכרנו את ר' שלמה אליהו, הוא היה צדיק. הקב"ה יורד לגנו - דודי ירד לגנו... ללקוט שושנים. הוא לוקח את הצדיקים, את התמימים, כדי לכפר על עוון הדור כלפי שמיא. הציבור שלנו החדור בעומק האמונה ויודע שארץ ישראל נקנית בייסורים, ימשיך בדרכו ולא יהיה בכוחם של כל ההתנכלויות האלו למנוע ממנו או להחליש את רוחו ואת המוטיבציה שלו להמשיך תנופת הבניין של עיר האבות. כל זה כלפי שמיא, כפי ששמענו לפני דקות ספורות את הבנים שאמרו את ברכת "דיין האמת", ובכך הצדיקו את דין השמים.

אנחנו מאמינים שהקב"ה מנהיג את העולם, גם אם אופני ההשגחה האלוקית נעלמים מאתנו, ולעת עתה אין אנו מבינים את ההסברים לתופעות הללו. אולם במה שקשור לבני אדם, האם יכולים אנו לומר בצורה פשוטה לאלו האחראים על הביטחון ש"ידנו לא

שפכה את הדם הזה?" האם אין לנו שום חולשה, ושום פקפוק לגבי חוסר מעש בדברים האלה?

ההשגחה האלוקית בדורנו מחזירה לעם ישראל את הכוחות ואת העצמה, שניטלו מאיתנו בתקופת הגלות. עם ישראל עומד כבר כחמישים שנה מול האויבים הזוממים להשמיד את המדינה על יושביה. מן השמים ודאי יש לנו כוח, אולם נדמה לציבור שלנו שלא מנצלים אותו מספיק, לא מפעילים אותו מספיק. יש כוח בידי צבא ישראל להרתיע את המחבלים, להרתיע את הרשעים! אלא יש חולשות של מדינאים שאינם נחושים בנושא הבטחון, ופועלים מתוך שיקולים של חולשה, והם אלו שגורמים בסופו של דבר להחלשת כוח ההרתעה של צבא ישראל, וכתוצאה מזה לאסונות הכבדים, שסופג הציבור שלנו, הנמצא בחוד החנית במאבק על ארץ ישראל.

אנחנו רוצים לאחל לממשלת ישראל ולאחראים על בטחון המדינה, שישאבו את העוז ואת הגבורה מהציבור החלוצי המוסר את נפשו מתוך אהבתו לעם ישראל וארץ ישראל, שיפעילו את הכוח שניתן להם מן השמים להדברת הטרור ולעקירתו בלי שום התחשבויות וחשבונות קטנוניים. עלינו לדעת שיש לנו הכוח! זוהי ארץ ישראל ששייכת אך ורק לעם ישראל, ועם ישראל הוא הריבון הבלעדי בארץ נחלת אבות.

ר' שלמה אליהו נקרא לשיבה של מעלה, עם הוריו ועם סבו הגדול שהיה אוהב ישראל. אין ספק שהוא נקרא למעלה, כיוון שעמנו זקוק לרחמים גדולים, שתפקחנה עיניים, ונוכל להפעיל את היכולות שיש בידנו ולהחיל את ריבונותנו על כל ארץ ישראל. אין ספק שהוא יהיה מליץ יושר למעלה כשם שהיה דואג כאן.

מלבד שקידתו בתורה, היה איש חסד ונעים הליכות, בעל מידות תרומיות ששורשן מהוריו ומסבו הגדול.

גם כאשר נמצא הוא בגנזי מרומים, שיהיה מליץ יושר על המשפחה, שיתן כוח לאלמנה להמשיך, לילדים, לנכדים ולכל הקהילה כולה שזקוקה לכל כך הרבה רחמים, ולכלל ישראל כולו שזקוק לרחמים גדולים בשעה קשה זו, נקווה שהקרבתו-עולה שלו יכפר על כלל ישראל. ואנו, שמאמינים בהשארות הנפש לתחיית המתים, עם כל גודל הכאב והצעור, הפרידה קשה עלינו מאוד, אם כי אנחנו מאמינים שהיא זמנית ושהקב"ה, מחיה המתים, יחזיר אותנו ואת כל מתי ישראל שמתו על קידוש ה' וינקום את דמו, ודם כל חבריו, שנשפך על קידוש שמו יתברך. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים ויקום לגורלו לקץ הימים.

הרב אליעזר ולדמן - ראש הישיבה של קרית ארבע

אוי, ר' שלמה, ר' שלמה, כך הכרנו אותך למעלה מארבעים שנה, ולמעלה מארבעים שנה עדים אנחנו, עד אני, לטובה האלוקית הזאת של טהרה, של תמימות, של דבקות, דבקות והתבטלות בפני הקב"ה, תורת ישראל, ארץ ישראל, התבטלות בפני עם ישראל, התבטלות בפני כל יהודי ויהודי, התבטלות מתוך ענוה, מתוך טוב, מתוך ראיית הטוב, וכמו-כן, ראיית הטוב אשר בכל יהודי וראיית הטוב בכל מעשי ה' הגואל את ישראל. אותה טהרה, אותה תמימות של תורה, של קדושה, של אמונה, של אהבה ויראה - אותה תמימות הקרין הוא בפניו, בעיניו, בכל מעשיו לעיני כולנו תמיד, מירושלים ועד החר הזה אשר בחברון. ואיש אמת היה ר' שלמה שלנו, איש אמת, ולכן הוא צריך להגיד דברי אמת, "ראה אנוכי נותן לפניכם היום ברכה... את הברכה אשר תשמעו אל מצוות ה' אלוקיכם".

ר' שלמה ידע לשמוע, כפי שנאמר בפסוקים אחרי כן "כי אתם עוברים את הירדן לבוא לרשת את הארץ אשר ה' אלוקיכם נותן לכם וירשתם אותה וישבתם בה". ידע לשמוע את פעמי הגאולה, ידע לשמוע את הצווי האלוקי "וירשתם אותה וישבתם בה" ולכן הביא ברכה לכולנו. הביא ברכה של תורה, וברכת הארץ, ברכה של טוב. ואנחנו הרי יודעים לצערנו, מה קורה אם אין רואים את הברכה, אם אין נשמעים למצוה הזו - אז באות צרות, קרבנות ציבור.

ר' שלמה, קרבן ציבור, קרבן ציבור של שלמים - כשלם היה. ואכן מתוך עומק הלב זועקת הקריאה, והיא חייבת להיות זועקת לממשלת ישראל, לראש הממשלה ולאחראים על בטחון ישראל: יש לפקוח עיניים, לפעול למען בטחון ישראל ולא לבקש שותפות של טרור לצורך זה! לא לבקש מאלו ששולחים את המרצחים האלה, לחפש ולעזור. הלב זועק ושותת דם. הגיע הזמן לפקוח עיניים. את הטרור יש לעקור, ואם לא עוקרים - בא הטרור הזה חלילה לעקור אותנו. ויש לפעול - יש להיכנס לכל מקום שהטרור הזה נמצא ולעקור אותו, ולכן אין דרך אחרת אלא להמשיך לבנות את חברון.

עלינו לחזור בערב ראש חודש אלול, לחזור ולשוב בתשובה לנוסחאות של אמונה, לנוסחאות של הציונות האמיתית. די לנוסחאות של הבל, של שקר, "כגודל הנסיגה כך גודל השלום וכך גודל הבטחון" - שקר והבל! כגודל ההתיישבות, כגודל כל בית בחברון, בית יהודי בשכם ובבית אל, כך גודל הבריאות של המדינה!

אנו סובלים היום את החולשות האלה של המחסום, המעצור, של כפר-דרום ושל

קבר יוסף. אין מחסום ליהודים בארץ ישראל – זו לא גלות! ולכן, ר' שלמה אליהו היקר, המתוק החביב שלנו, "בדמיך חיי" – דם של חיים שנשפך באדמה הקדושה הזו, בעמק חברון, בעומק של חברון, בעומק של ארץ ישראל, בעומק של הציונות, בעומק של תהליך הגאולה – דם זה יצמיח חיים יהודיים שיתגברו על כל הרשעה המנסה לעקור אותנו. יתעוררו בממשלת ישראל ויובילו אותנו בדרכי אמונה, בדרכי ציון, בדרכי חברון, ותהא נשמתך הטהורה, ר' שלמה, צרורה בצרור החיים לנצח עם ישראל בארצו.

הרב משה בלייכר - ראש ישיבת "שבי חברון"

ר' שלמה, בבית המקדש היה אומר הכהן "האיר פני כל המזרח עד שבחברון", והבוקר, ר' שלמה שהיה מדקדק בזמנים, שמעיר את השחר, שמעיר את כולנו, הבוקר, ר' שלמה לא האיר את המזרח.

ר' שלמה, כשבאת לחברון יחד עם הרבנית חיה, תיבדל לחיים ארוכים, כולנו, שהכרנו אותך וראינו את מסירות-הנפש של האנשים הבאים לגור פה בתל-רומידה, ראינו גם את האור שבחברון, את האור שתמיד האיר מפניך, האור של הקדושה, של התורה, של "להמית עצמו באוהלה של תורה", את אור המידות של אברהם אבינו, את האור של זכות אבות שקבורים בחברון ואת האור של האבות שלך, הרב זצ"ל והרב רענן - איזה אור היה פה בחברון!

והאור הזה שהאיר פה יום יום בתמימות ובקדושה, ברר לנו את אור הקדושה של ארץ ישראל, "ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה מראשית שנה ועד אחרית שנה", הוא ברר את האור הגדול שבארץ הזאת, ועכשיו יצא זיוה, פנה הדרה. אבל האור הזה שנתת בנו, האור הזה שניטע בדם שנשפך פה על האדמה הקדושה הזאת של ארץ ישראל, האור הזה של חברון - הוא יאיר ויאיר ויאיר "למען ירבו ימיכם וימי בניכם" - הוא יאיר לנו והוא יאיר ויסלק את כל המשטינים, את כל המקטרגים; הוא יאיר אור גדול על כל עם ישראל!

האור הגדול הזה שעכשיו אתה מאיר בגנזי מרומים על כל נשמות ישראל - יאיר עליונים ותחתונים, והאור הזה יתן כוח וגבורה, קדושה ואמונה והופעת שם ה' הגדול והנורא עלינו ועל כל ישראל.

תהיה מליץ יושר לרבנית חיה, לילדים, לנכדים, לכל המשפחה כולה, תהא נשמתך צרורה בצרור החיים, ותעמוד לגורלך לקץ הימים בתחיית המתים עם כל מתי ישראל.

הרב משה לוינגר - אבי הישוב היהודי בחברון

"בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענותנותו". לשון חז"ל הוא "בכל מקום", אף-על-פי שאחר כך נזכרו שלושה מקומות: כתוב בתורה, שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה - שייכת גם הענוה. באופן טבעי, כשם שהגדולה קיימת - כך קיימת תמיד הענוה.

כך הוא באופן הטבעי והברור ביותר לגבי הקב"ה, וכך הוא לגבי צדיקי הדורות הממשיכים את אורה של שכינה. "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל". אותם גדולים, אותם ענקים - הם גם ענווים.

זכיתי להכיר אותך מקרוב, ר' שלמה. כל דבר בש"ס, כל ענייני הוראות אחרות, מאוחרות יותר היו ברורים לך. פעמים רבות נעזרנו בך לבירור מקור זה או אחר. בקיאות ענקית, כשרון מפליא, אותה מדרגה של הסבא מרן הרב זצ"ל היתה בו, בהיקף נרחב של ידיעת ש"ס ופוסקים. בעל כשרון, בעל התמדה, התמדה, והתמדה! וכשם שהדבר היה בגדולה של תורה, כך אף בהוראות המעשיות.

לפני שבועיים שוחחנו על השאלה, האם לומר א-ל מלא רחמים בשבת פרשת "נחמו", מפני ששבוע שעבר היתה שבת מברכין והשבת הזו שבת ר"ח, ונשקלה השאלה כמו שאלות אחרות, פרטיות קטנות, מעשיות, כמה יש לדקדק... גדולה ענקית בתורה, והכל בענוה.

מי שראה את ר' שלמה, וראיתו אתמול פעמיים, ראיתו קודם תפילת שחרית על-יד בית שניאורסון מחפש את העשירי למניין - אף פעם לא החסיר מניין! היה נוסע ל"זופניק" כשלא היה מניין, אבל כמה טרח כל בוקר כדי שיהיה מניין. כשהיה אפשר ללכת עם ליווי - היה הולך עם ליווי, וכשאי אפשר - גם בשלג היה הולך, והעיקר ולא להתבטל מתפילה במניין. והכל בכזו ענוה...

כך היה אתמול גם אחר הצהריים. היתה חתונה בשדה המכפלה, וכמה אנשים התבקשו להצטרף. החתן והכלה מבוגרים היו. ור' שלמה רקד עם כולם, שעות ספורות לפני שעלה לגנזי מרומים. הכל בכזו פשטות, תלמיד חכם גדול בצורה כל כך ענותנית. וגדולתו וענותנותו - המשך דרכו של הקב"ה והמשך מאור דורנו, מרן הרב זצ"ל.

"עננו ה' עננו כי בצרה גדולה אנחנו", נזכר כאן פעמיים "עננו" ונזכר "בצרה גדולה אנחנו". לא נעלים את האמת - אכן אנחנו בצרה גדולה! עצם הדבר, כפי שהוזכר קודם לכן, שתוך חודשים ספורים עלו ארבעה קרבנות השמימה. איזו צרה היא זו, איזו צרה!

ונחמא פורתא היתה יכולה להיות לציבור כאן ולציבור בכל ארץ ישראל, אם היה מישהו חושב, שזה באמת הקרבן האחרון. "בצרה גדולה אנחנו". לא יתכן, ואי אפשר להבין את זאת, שאותם "גידולי פלמ"ח", "גידולי ההגנה" מימיה הבריאים, נהפכו לחסרי אונים. אדוני השר, תשאל בממשלה ותשאל גם את עצמך: למה חוזר המצב הזה ונשנה, ולא דנים כיצד למנוע אותו?! צה"ל הגדול הזה, שעשה מה שעשה באנטבה, שעשה מה שעשה בכל המקומות שעשה – ביד חזקה ובזרוע נטויה באותות ובמופתים בכוח ה' שאתנו, האם צה"ל הזה אינו יכול לעשות סוף לעניין, אינו יכול למצוא את הדרך, ולצורך זה לשבת שבעה ימים ושבעה לילות ויותר?! כשהערתי ואמרתי את הדברים האלה הלילה, קבלתי תשובה שיש שיקולים אחרים. זאת אומרת, בגלל "שיקולים" של צבא הגנה לישראל, אנחנו נלך חלילה לעוד לוויה ועוד לוויה.

מורי ורבותי, הדברים בלתי נסבלים, שצבא הגנה לישראל, צבאנו הקדוש, והמטה הכללי שלנו ואלופי ישראל – אינם יכולים למצוא מוצא! אני חוזר ואומר תמיד, לא אנחנו, קצינים וחיילים זוטרים, צריכים לתת לכם את ההנחיות המדויקות, אלא אתם – אלופי ישראל, המטכ"ל של צבא הגנה לישראל, ממשלת ישראל. כיצד יתכן שהמצב נמשך עוד ועוד, ואני אומר לכם אנשי המטכ"ל – אני חושש לעוד לוויה!

מורי ורבותי, בפרשה שלנו יש דבר מאוד מעניין. חזרה על כפל מילים קרוב למאה פעמים, שמלמדות אותנו לפתוח את ראשו ולבנו, כגון: "פתוח תפתח" "העבט תעביטנו", "זה דבר השמיטה שמוט", "עננו ה' עננו" – שאנו חפצים לראות את אור ה' על עמו ישראל, ואנחנו חייבים לדרוש את השלמות הצבאית והאור הצבאי בכל תוקף ועוז! יחד עם זה, יש כאן כפילות: "עננו ה' עננו". "אחד מבני חבורה שמת, ידאגו כל החבורה". המחויבות שאכן לא ישנה מקרה כזה, מוטלת על צבאנו, מטכ"לנו וממשלתנו. אבל אחד מבני חבורה, ואיזה ענק מבני חבורה, שמת – ידאגו כל החבורה.

אולי קטונתי מלתת תוכחה, אבל אחריותי איננה קטנה כל כך ועלי לומר, שלעניות דעתי, לא התקיימה התכנסות של בני החבורה, אפילו לא התכנסות אחת! איך זה קורה?! אמנם יכול ראש ישיבה לתת שיעור פה ושיעור שם, אבל ידאגו כל החבורה, יחשבו יחד כל החבורה, יתייעצו יחד כל החבורה! בצרה גדולה אנחנו, צרת הביטחון האיומה כרגע. הממשלה הזו צריכה להתכנס שוב ושוב ולחשוב ביושר כיצד למנוע את הצרה הראשונה של הבטחון שפוקדת אותנו כבר שנים רבות, את ההפקרות הביטחונית. ואולי קצת בדרגה פחות חמורה, אבל הצרה הגדולה שבעתיים היא, מה ש"הם" רוצים לעשות לנו! מה שזוממים לעשות לנו! השטן שואף כאן לקטוע חלקים מארץ הקודש ולהרבות שפיכות דמים בארץ הקודש!

אני פונה מעל במה זו, ליד הצדיק הגדול ר' שלמה עם יראתו וענותנותו, צדיק זה שעלה לגנזי מרומים; אני פונה ומבקש מבני החבורה, חבריו, ידידיו תלמידי מרן הרב זצ"ל – אנא תבררו, אנא שקלו ביחד, שכן עוד ועוד אסונות נחתים עלינו, ובעזרת ה', כפי

שהזכיר כאן המרא דאתרא, למרות החולשות האלה, למרות הצרה הגדולה והכפולה שהננו מצויים בה, היושב במרומים ייתן כוח לעמו ישראל, ייתן כוח לחושבים בעם ישראל, ונזכה מעת הצרה הזו להגיע לתשועה, ורבי שלמה ישוב ויחיה אותנו במאור פניו, באור גדולתו ואור ענותנותו בימים קרובים. שיתקיימו דברי הנביא "ובלע המוות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים".

מר יולי אדלשטיין - שר הקליטה

ברשות הרבנים והחברים!

בערב ר"ח אלול, דקות ספורות לפני שנודע על הרצח הנורא, דברו על ריבוי האנשים והאישים שיבואו למערת המכפלה, ערב ר"ח, כנהוג בידינו... ובמקום זה, חברים, אני מניח שמה שאנו צריכים ללמוד מן הרצח הנתעב הזה, וכל מי שלא רצה ללמוד מאתנו, בחברון ובמזרח התיכון בכלל, צריך ללמוד - שאת ההסכמים קל לכתוב, ואפילו לעשות טקס חגיגי ולזכות במחיאות כפיים...

אך לחיות עם ההסכמים האלה אחר-כך, קשה הרבה יותר. ולכן הלקח שכולנו צריכים ללמוד, אם לא רוצים שחלום הבלהות הזה - של העם שלנו, של היהודים, של המתיישבים שנרצחים בתוך הבית שבו הם גרים שנים רבות - יימשך, עלינו לעשות את כל הצעדים כאן ועכשיו, שהרוצחים של ר' שלמה ז"ל, יישאו בעונש הראוי; שבעתיד לא נחזור על הטעויות שעשינו כולנו בנושא ההסכמים כאן, בחברון.

אני מאמין, שאנחנו אכן נלמד את הלקח הזה, ואני מאמין שר' שלמה עם אותם צדיקים טהורים שעלו למרום לפני שבועיים, חברינו, יעמדו בתפילה, לא כאן, אבל במרום, בר"ח אלול, ויבקשו רחמים על כולנו. ואני מבטיח שנעשה את הכל על מנת שלא יהיו קורבנות, לא בתוך הבתים ולא מחוץ לבתים.

יהי זכרו ברוך.

הרב הלל הורוביץ

ר' שלמה, אנחנו לא מאמינים! היינו משפחה אחת כאן, בשכונה. לפני שש שנים, בט"ו באב, עליתם לכאן. דאגנו, ואמרנו לך ולרבנית חיה שקשה כאן והעלייה מעייפת, אך אתה אמרת "אנחנו רוצים לגור בחברון, ובמקום הכי קשה בחברון". ואמנם תוך זמן קצר הפכנו למשפחה אחת כאן בשכונה.

הילדים אהבו אותך כל-כך, ר' שלמה, היית סבא של כל ילד, איזה חום, איזה אהבה, איזו שמחה, איזה חיוך. אנחנו נפרדים ממך בערב שבת. אתה היית כולך שבת. היית יהודי של שבת. כולך שמחה, כולך שבת, כולך נעימות, כולך ענווה. תתפלל על הרבנית חיה, שהיתה כל כך מסורה לך, יום יום, יום ולילה כדי שתלמד תורה, שתאכל, שתיסע לשיבה, שתחזור, שתהיה בריא... תתפלל עליה יום יום, תתפלל על אברמי, תתפלל על ישראל, תתפלל על רינת, תתפלל על מיכאל ועל ילדיו. תתפלל עלינו כאן בשכונה.

זה הכתר. ר' שלמה הוא הכתר של השכונה, הכתר שעולה לירושלים, מחבר אותנו להר הזיתים, למרן הרב זצ"ל, לרב צבי יהודה זצ"ל, ולכל הקדושים והטהורים הקבורים בהר הזיתים. תתפלל עלינו, שיהיה לנו הכוח להמשיך, לגדול, להתפתח, להמשיך את כל מה שרצית, את כל מה ששימחת אותנו בו, את כל מה שהחיית אותנו בו.

הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא - ראש ישיבת "מרכז הרב"

אוי, "אוהבי שרידים יושבי רקת, צאו וקבלו הרוגי עומק" (מגילה ו ע"א), הרוגי הארץ. הקדוש שלפנינו, הרב אליהו שלמה זלמן ה' יקום דמו, בן מורנו הרב שלום נתן זצ"ל, אחד מהשרידים של משפחת גדולי הדור, של מנהיגי הדור, נכד של הראי"ה זצ"ל, של צדיקי הדור. והיום הוא לפנינו, אחד מהרוגי עמק חברון שנהרג על קידוש ה'.

"הצדיק אבד ואין איש שם על לב, ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק" (ישעיה נז, א). מי זה הצדיק? אנתנו צריכים להרגיש מי זה הצדיק. "הצדיק אבד" - הוא היה במהותו צדיק, צדיק יסוד עולם, מעמודי עולם. בנערותו, בילדותו, התבלט. השבוע הזה היו כמה יורצאטים נוראים למשפחה, של הסבאים, ושל אחיו של הקדוש, שפועלת עלינו מידת הדין. כל הקהל מרגיש, וצריך להרגיש, בארץ ישראל, את מידת הדין המתוחה עלינו, ולחזור בתשובה.

"איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב, תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות" (איכה ד, א). הקדוש אליהו שלמה זלמן, "בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר" (שם, ב). הפסוק מציין דרגה של גדלות. קודם חומר של זהב, לאחר מכן מעשה יצור של כלי זהב, ואחרי זה נהיה מבנה של קודש, וכל הדרגות האלה שייכות לקדוש שלפנינו. ר' שלמה היה כולו קודש, כולו קודש, מבית קודש, מבית קודש הקודשים, בית הראי"ה זצ"ל, מבית צדיקים קדושי עליון, אנשי תורה וחסד, נאהבים ונעימים. ואחרי זה היה יושב בישיבה זה חמישים שנה עד היום הזה. כולו צנוע ונסתר. כל ימיו היה עוסק בתורה בהיקף ובשינון הלכה ברורה של תורה. אפשר היה לדבר איתו כמעט תמיד בכל התורה, בכל הש"ס. זכרון אדיר. אוי, כולו צנוע וזך, יהודי של החפץ חיים. גם זה היה מיוחד לכל המשפחה. חמישים שנה אני מכיר אותו, ומעולם לא שמעתי מפיו דיבורים אסורים על בני אדם. "נצור לשונך מרע" (תהלים לד, יד) ממש. היה מהנסתרים של הדור. ועליתו למנוחה האחרונה, דוקא מתוך שהיה מחלוצי האומה על הרחבת ישוב ארץ ישראל, בישוב חברון עיר האבות.

בפרשת שבוע שעבר קראנו: "שם מת אהרון ויקבר שם" (דברים י, ו), והירושלמי (יומא, פרק א, הלכה א) אומר: "למה סמך הכתוב מיתת אהרון לשיבור הלוחות, ללמדך שמיתתן של צדיקים קשה לפני הקב"ה כשיבור לוחות", וכך כותב גם רש"י שם (דברים י, ז). והפירוש הוא, שעל ידי ההספד של צדיק נעשה תיקון גם על שבירת הלוחות. ההספד הוא חשבון נפש, וחשבון הנפש צריך להגיע מכאן עד לכל אחד מישראל, לכל איש מישראל. כל שינוי

מחייב חשבון נפש. יש שינוי של פורענות ויסורים, והמצב הנורא של הזמן האחרון מחייב חשבון נפש. "ודמים בדמים נגעו" (הושע ד, ב, וראה רד"ק שם) - חז"ל אומרים (בגיטין נז ע"ב) שמדובר על תשפוכת דם הצדיקים (על-פי איכה ד, יג), שנוגעים זה בזה, עד דמו של זכריה הנביא. שפיכת הדמים של הזמן האחרון נוגעת בדם הצדיק הזה, וזועקת לשמים. הדם זועק לשמים! הגמרא (יומא כג ע"א, ומקורה בספרי, במדבר, פסקא קסא, ובתוספתא, שבועות, פרק א, הלכה ד) אומרת: עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר, אחינו בית ישראל שמעו, הרי הוא אומר "כי ימצא חלל באדמה... ויצאו זקניך ושופטיך... וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו" (דברים כא, א-ז), וציונו להביא עגלה ערופה, ו"אנן על מי להביא, על העיר או על העזרות". והגמרא מפרשת, שבאמת אין מביאים עגלה ערופה על ירושלים, אלא הוא אמר זאת בכדי להרבות בבכיה על שזל שפיכת דמים בישראל. הוא אמר זאת לשם חשבון נפש: האם באמת ידינו לא שפכו את הדם? האם באמת עינינו לא ראו? וגם אנחנו חייבים היום לומר כמו רבי צדוק בשעתו: אחינו כל בית ישראל, יהודים, יהודים, אחים ואחיות, שמעו, האם באמת ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו? אנחנו חייבים בחשבון נפש, האם נעשה הכל כדי למנוע את שפיכות הדמים זו. אנחנו שתקנו, לא הזהרנו ולא צעקנו מספיק. עלינו להביא עגלה ערופה על העיר ועל העזרות, כפי שהמפרשים מפרשים: על מי צריך לכפר, על המנהיגים בעזרה, שלא פעלו כדבעי, ולא שמרו על חברון ועל ארץ ישראל. "ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה, כי הדם הוא יחניף את הארץ" (במדבר לה, לג) - מפרש האבן עזרא: "כי הדם הוא יחניף" - לעשות רע בסתר". חנופה זה סילוף האמת. מנהלים עם הרשעים את המשא ומתן, ולא אומרים לנו את כל האמת. יש דרך לא ישרה, והיא מסלפת את רוח האדם ואת הארץ. "ולא תטמא את הארץ" (שם, לד) - מסביר האבן עזרא: החנופה תטמא את הארץ. עלינו להתעורר לחשבון נפש. הקדוש הזה הוא קורבן ציבור, ועלינו לפשפש במעשינו, ולעורר על הלבבות, על מנת שלא נתפס חס ושלום על סילוף האמת.

"ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שפכו" (במדבר לה, לג). ביואל (ד, כא) נאמר: "וניקתי דמם לא ניקתי וה' שוכן בציון", ומפרש הרד"ק: אין אנו דורשים נקמה, רק "אל נקמות ה'" (תהלים צד, א), אבל הנקמה שלנו היא על ידי שתהיה שכינה בציון. להשרות את השכינה בציון, על ידי בניין של שכונות פה בציון, זאת היא הנקמה. חיזוק הבניה כאן ובחברון, בישובים ובהתנחלויות, באחדות ובשיתוף ובעמידה על המשמר, בחיזוק רוחני, תורה וחסד כדרכו של אברהם אבינו אשר שכן בחברון, ו"אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית ית, יט), זהו "דמם לא ניקתי וה' שוכן בציון".

אחינו, אחינו הקדוש אליהו שלמה זלמן נקרא על שם הגר"א ועל שם הסבא, אתה עומד להיות לפני כסא הכבוד, כולך במסירות נפש. אליהו שלמה זלמן, שתהיה מליץ יושר על המשפחה שלך, על הילדים, על השכנים, על תושבי חברון, על הישיבה שלך "מרכז הרב", ועל כל תושבי הארץ הקדושה הזאת, ועל כל הקהל הקודש הזה.

הראשון לציון – הרב מרדכי אליהו

אנחנו מלווים היום בצער רב וכאב עמוק אחד מיקירי ירושלים, איש תם וישר ירא אלוקים וסר מרע, "שייף עייל שייף ונפיק וגריס באורייתא תדירא, ולא מחזיק טיבותא לנפשיה" (סנהדרין פח:). באומרנו את הפסוק הזה ממאמר חז"ל, איננו מגזימים. כל מילה עליו, על המנות, איש תם וישר, ירא אלוקים וסר מרע, במעלת הלמדנות שלו, במעלת השקדנות שלו, מעלת הענוה שלו דשייף עייל, דשייף נפיק וגריס באורייתא תדירה – עם זיכרון נפלא כמו שהוזכרו, עם הבנה נפלאה, עם שקידה גדולה, ועם כל זה לא מחזיק טיבותא לנפשיה! זרע קדושים, אראלים ותרשישים, מצד סבו מרא דאתרא דארץ ישראל. מורי ורבותי, בהפטרה שאנו אומרים ביום תשעה באב, מקונן ירמיה הנביא "כי עלה מות בחלונינו, בא בארמנותינו, להכרית עולם מחוץ בחורים מרחובות" (ט כ). או לנו שהפסוק הזה מתקיים בדורנו, "כי עלה מות בחלונינו" – דרך החלון בא לנו המות, דרך החלון רוצחים! אחד מיקירי ירושלים, תמים, צדיק, עולה תמימה, "בא בארמנותינו", כשהיו שואלים אותו איפה אתה גר, היה אומר – אני גר בארמון, אני נמצא על-יד קברי אבות, אני נמצא בחברון! הצריף, הקרוואן, נחשב אצלו לארמון...

הרוצחים רוצים להכרית עולם מחוץ, בחורים מרחובות! רצונם, שלא יהיו בשום מקום בארץ ישראל, לא בחברון, ולא בירושלים ולא בתל-אביב ולא ביפו – לא עולל ולא בחור ולא בחורה, זהו כל רצונם. תפקידנו היום לבנות ארמון במקום שנרצח, להקים שם ישיבה. אין לך ארמון אלא מקום שיושבים ושוקדים בתורה, אין לך ארמון אלא זה שבא להגן על הציבור כולו, מקום ששוקדים בתורה, לעזור לכל יהודי שנמצא בחברון, בעיר העתיקה, ובחברון, קרית-ארבע.

אנו מצויים בערב ראש חודש אלול, יום התעוררות לתשובה, פתח של השנה הבאה. כל אחד ואחד צריך לעשות חשבון נפש. אלה שגרמו לכך, אלה שבמעשי ידיהם, שבחתימת ידיהם, שחתמו על הדברים האלו בשמחה ובששון, ראו התוצאות! היום כאן ומחר במקום אחר, רק לפני שבועיים הספדנו כאן שני אברכים צעירים, והיום אנו מספידים ת"ח עצום. מורי ורבותי, גם אנחנו צריכים לחזור בתשובה, גם אנחנו צריכים לעשות חשבון נפש, אנחנו צריכים לעשות חשבון הנפש, אם לא עמדנו אז חזק באותה תקופה, אנחנו צריכים לעשות חשבון הנפש בר"ח אלול. בחודש אלול עלינו להגביר חילים לאורייתא, לשקוד יותר בתורה, ללמוד יותר תורה, להפיץ יותר תורה, בארמונות, ברחובות, בישובים, במושבים, בכל מקום ומקום.

ראו את הדמות המסוימת הזו שישבה ושקדה בתורה, דמות יכולה ללמד בדיבור, בשיחה ובראיה. צריך לראות את המנוח עליו השלום שה' יקום דמו. חודש אלול הוא חודש של תשובה לכל, חודש חשבון נפש לכל, חשבון נפש לאלה הגורמים לכך, חשבון נפש לכל אחד ואחד מישראל.

מורי ורבותי, חז"ל אומרים: "וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו" (בבא קמא טז:). הכבוד הגדול שאנו יכולים לעשות למנוח, זה להושיב ישיבה באותו מקום ששם נגזר לו שיקבר. אמנם הוא הולך ונקבר יחד עם אבותיו, יחד עם בית מרן מרא דארעא דישראל.

כשהיו הפרעות בחברון בשנת תרפ"ט, קמו ושחטו שם יהודים על לא עוול בכפם, דם נקיים, כל העולם כולו זעק, ועכשיו שוב, דם יהודים נשפך שם, כל העולם כולו צריך לזעוק! כל העולם כולו צריך לצעוק, ואנחנו נאמר להם שלא יעזור לצעוק, ולא יעזור לבכות, אלא מה שיעזור – זה לחזק יותר ויותר את הישוב הקדוש הזה!

מורי ורבותי, אברהם, יצחק ויעקב אבות העולם, אברהם אבינו ראש האומה, אברהם אהובי! אברהם שהפיץ את התורה בעולם כולו, הפיץ את גדלותו יתברך בכל מקום "ויקרא שם בשם ה' אל עולם" (בראשית כא). יצחק אבינו עם המסירות נפש שלו, עם עמוד העבודה, יעקב אבינו עמוד התורה, שלושה אבות תעמדו בתפילה על כלל עם ישראל! על הבנים שלכם תעמדו! ראו מה שמעוללים לנו!

אמהות! אני מתחיל מלאה, לאה שנקברה אחרונה במערת המכפלה, את תעמדי בתפילה לפני בורא עולם, את, שבזכותך קם דוד המלך, קמה מלכות משבט יהודה! רבקה, רבקה אמנו שאמרה "עלי קללתך בני" ולא על אחרים, רבקה אמנו תעמוד בתפילה על כלל ישראל! שרה אמנו, הראשונה שנקברה שם, שקנה אברהם אבינו את חברון, לא רק את מערת המכפלה, אלא, אומר הגר"א – שילם ארבע מאות משקל כסף, כדי לקנות את העשבים של חברון, את כל המערה ואת כל השדה שמסביב, שלא יוכלו שם אנשים לבוא ולהקפיד. שרה אמנו, את שאמרת "גרש את האמה הזו ואת בנה" עמדי בתפילה לפני בורא עולם שיגרש את האמה ואת בנה! ורחל אמנו שנמצאת בדרך, "מנעי קולך מבכי"!

אבות העולם, אמהות העולם, ריבונו של עולם! בזכות האבות והאמהות, עם קדושי עליון, עם הנרצחים, כולם יעמדו בתפילה לפני בורא עולם, שיאמר די לצרותינו ויהי רצון שנזכה ונשמע ונתבשר ונגאל גאולה שלמה בעגלא ובזמן קריב.

הרב שמחה הכהן קוק - הרב הראשי לרחובות

היו שידעו שר' שלמה היה צדיק תמים, והיו שידעו את גדלותו בתורה שהיתה בצניעות; ידענו שהיה טהור, אבל לא ידענו שהוא יהיה עולה תמימה, שימות על קידוש ה'... מצדיק הפך לקדוש. הוא הלך לגור בחברון לתקן את חטא המרגלים, את חטאם של אלה שהיו חגבים בעיני עצמם וחגבים בעיני אחרים.

הרב זצ"ל שהספיד את שחוטי חברון בתרפ"ט, בא לדבר על כלב בן יפונה אשר בן חמש ושמונים שנה בא וזעק "אך בה' אל תמרודו", ומי שזועק כך, אמר, רשאי לבוא ולהגיד "עלה נעלה וירשנו אותה". התוצאה של המרידה בה' היתה, שלא שייך היה לעלות אלא לנפול, "ויעפילו לעלות אל ראש ההר" וה' לא היה אתם "ויכום ויכתום עד החרמה". רק מי שיודע וחי את חייו כך, שבה' לא מורדים, שאוהבים את ה', מוסרים את הנפש על קדושת ה' - הוא זה שגם יכול להביא לידי כך ויכול להכריז ויכול לקיים "עלה נעלה וירשנו אותה", זוהי ארץ הקודש.

מורי ורבותי, "אריה שאג מי לא ירא" דורשי ישיבות היו דורשים: אריה - א - א - אלול, ר - ראש השנה, י - יום הכיפורים, ה - הושענא רבא. מורי ורבותי, איזו שאגה של אריה! איזו שאגה נוראה! עוד לא הגענו לאלול וכבר יש שאגות לפני האלול הזה המכריז ואומר: שובו, שובו בני ישראל מדרכיכם הרעים, אך בה' אל תמרודו...

נעמת לנו מאוד, נפלאת היתה אהבתך לנו כשבקרנו שם, באדמות ישי. הצניעות, הקדושה והענוה, שהיה מנמיך עצמו בהן ממי שקטן ממנו... ר' שלמה אליהו, אתה שכנת בסמיכות לאבות הקדושים, בשכנות כל כך קרובה.

כשישיבת סלובדקה שכנה בחברון, אמר הסבא מסלובדקה לבחורים: היזהרו שהאבות לא יתביישו בילדים שלהם! ר' שלמה אליהו, האבות לא התביישו בך! עכשיו אתה בא לעולם העליון להתייצב לפניהם, ולמרות הענוה שלך, אזור כנגד חלציק ותגיד להם, שעם ישראל זקוק לרחמים מרובים! מי יודע סביב כמה אדמות ישי הולכים לצור עכשיו אויבינו, זה כאין וכאפס לעומת התוכניות שהם מתכננים עלינו בעתיד, מי יודע מה ילד יום. ותעלה לאביך הצדיק הגאון ולאמך הרבנית הצדקנית, ותבוא לפני מרן הרב זצ"ל ותספר לו מה קורה פה, עם האסונות הניחתיים עלינו, ומה קורה עם התורה שלנו שנשברת; מה קורה עם השבתות של כלל ישראל, איך שהן נראות... תבוא ותעורר בשמים את כל אלו. אחת האמהות שאינה קבורה במערת המכפלה, היא רחל אמנו. קורא לה ירמיהו הנביא לרחל, ואומר לה, וזו ההפטרה של ראש השנה: "רחל, מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך ושבו בנים לגבולם ויש תקוה לאחריתך ושבו מארץ אויב".

ראש ישיבת מיר, ר' חיים שמואלביץ, כשעמד ליד מערת המכפלה ששחררה לאחר הפסקה גדולה, היה נוהג לומר: רחל אמנו, אמא שלנו! ירמיהו הנביא אמר לך "מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה" והיה ממשיך - ואני, חיים, אומר לך, ואף אנחנו כולנו במעמד הזה אומרים לרחל אימנו - רחל! אל תמנעי עיניך מבכי, אל תמנעי עיניך מדמעה, עם ישראל זקוק כל-כך לקול בכיך - רחל אמנו, עם ישראל זקוק כל-כך לדמעות עיניך יחד עם כל האמהות והאבות!

ונסיים גם בדברי מרן הרב זצ"ל, לאחר שנרצחו שבעים יהודים בחברון. הוא אמר שהדמעות אינן סתם דמעות, אלא הן בונות את העתיד שצריך להשקותו בלבבות שבורים. זוהי הכנה לבניין העתיד בעז"ה, גם הדמעות הללו, גם הבכי על ר' שלמה אליהו בן הרב שלום נתן, חתן הרב ר' אברהם יצחק הכהן - כל הדמעות הללו תשתלבנה למעלה למעלה ובע"ה יתברך נחזה בתחיית המתים ותהא נשמתך צרורה עם כל צדיקי עולם, ותעמוד על רגליך בהר הזיתים יחד עם משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

הרב שאר ישוב הכהן - הרב הראשי לחיפה

הצדיק הרב שלמה אליהו, קשה לדבר, אבל אסור לשתוק! לידתו והורתו היו בקדושה ובטהרה בבית מרן הרב זצ"ל - אור ישראל וקדושו. בן בתו הצדקת ביתיה, ע"ה, וחתן מו"ר הצדיק ר' שלום נתן. גדלת כל ימיך באוירת קדושה וטהרה.

מורי ורבותי, ר' אליהו שלמה היה קדוש בחייו וקדוש במותו, ואנחנו, כפי שנאמר כאן, חייבים לעשות חשבון הנפש, "על מה חרי האף הגדול הזה". יום יום, לצערנו נהרגים יהודים על ארץ ישראל, גם אחרי שנפלת שדוד לידי בני עולה הבוקר, נתבשרנו שיהודים נוספים בצפון הארץ נהרגו על קדושת ארץ ישראל, "צדיק אבד, ואין איש אין שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין, כי מפני הרעה נאסף הצדיק" ודורשים רבותינו, מהי הרעה? יש רעה של יחיד שהוא משלם על רעיונותיו ונסלח לו ויש רעה של הדור, והצדיק נתפס בעוון הדור!

אם אנחנו עושים חשבון נפש מהו עוון הדור כשאנו שומעים את הידיעות הנוראות על חוסר ההגנה באותו מקום שישבת בו, שפלא פלאים שזה קרה רק עכשיו ולא קודם לכן בתנאים כל כך קשים - עוון הדור הוא, שאנחנו לא מוסרים את נפשנו על כל יהודי שחי בארץ ישראל, שלא יהיה בסכנה - זוהי אחריות של כולנו והקב"ה קורא אלינו לעשות תשובה על עוון הדור!

העולה התמימה הזאת - נסיך לבית המלכות של תורה, של תורת ארץ ישראל - בא לכפר על עוון הדור ולעורר את כולנו. הכרתי אותו בחייו - איזו צניעות, איזו ענוה, איזו אצילות, אלו מידות ירש מאבותיו ומבית אבותיו! צדיק של חסד. היה עוסק במסירות נפש בחסד ליחידים, לא היה מסוגל לשמוע שמישהו מלומדי התורה, חסר משהו. היה מוסר את נפשו בשביל חסד, ממש גדר של חסד; היה מתמיד גדול בתורה, בצניעות ובענוה, ולא החזיק טיבותא לנפשיא, מעולם לא חיכה שיעטרו אותו בעטרות בתפקידים. גידל משפחה לתפארת, של בנים ובנות שעוסקים בתורה ויראת שמים, והגיע למדרגות גדולות בחייו ולמדרגה עוד יותר גבוהה במותו, עליו אני קורא את מאמר חז"ל על ר' עקיבא וחבריו שהם הגדר של אלה המוסרים את נפשם על דורם וארץ ישראל.

אצל הרב שלמה אליהו הי"ד, תורה וארץ ישראל לא היו מעולם שני דברים נפרדים! תורה וארץ ישראל הם שלמות אחת. אין תורה בלי ארץ ישראל כפי שפוסק הרמב"ם שעיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל ואין ארץ ישראל בשלמות בלי תורה, והיו לאחדים

בידו. מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק? "נחפשה דרכנו ונשובה", והתשובה צריכה להיות תשובה לתורה, לארץ ישראל, לקדושה ולטהרת ארץ ישראל, לביטול המחלוקת וריבוי אהבת ישראל, מניעת שנאת חינום וריבוי אהבת חינום.

אני זוכר שאחיק זצ"ל, ר' אברהם יצחק, טבע בימה של בת-ים והביאו אותו לקבורה בירושלים. אמר אבי מורי הרב הנזיר הקדוש זצ"ל, לחברו בן ביתו ר' שלום נתן זצ"ל: רבותי, הגדולה נמשכת, האסונות שבאים בבית כל כך גדול אינם עניין של יחיד, זה לא כאב של יחיד, זו גדולה שנמשכת.

אתה עולה במדרגות הגבוהות ביותר, שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן של כל אלה. אילו זכינו, היינו שומעים את הרעש הגדול שנעשה היום בישיבה של מעלה ומי שיוצא לקבל אותך! הרי יכולים לשער, אם כי קשה לנו להבין את המדרגות הגבוהות האלה.

אנחנו מבקשים ממך להיות שליח ציבור, על יושבי חברון, על יושבי ארץ ישראל, על הישיבה הקדושה "מרכז הרב" ועל כל לומדי תורת ארץ ישראל המוסרים את נפשם; שהקב"ה יאמר לצרותינו די! די, אין יותר כוח לסבול, ללוות יהודים הנהרגים על קידוש ה' כל יום לבית עולמם! הגיעה השעה שהקב"ה יאמר די לכוס היגונים, שהיא מלאה עם הקרבן הנורא הזה, ויזכה את כולנו לשוב בתשובה שלמה ולראות בנחמת ה' ובישועתו על עמו ונחלתו "ובא לציון גואל" במהרה בימנו ונאמר אמן.

הרב יצחק לוי

מה נדבר ומה נוסיף אחרי הספדס של גדולי הדור, שאמרו לנו שחשבון הנפש הוא לא רק חשבון נפש פרטי, כי לא מדובר באדם פרטי, לא רק חשבון נפש של חבורה אחת, כי לא מדובר באדם ששייך לחבורה אחת, אלא חשבון הנפש הוא חשבון של כלל ישראל, כי מדובר באדם שהיה שייך לכלל ישראל. מדובר בצדיק שידע לאחד בעבודתו את הקב"ה, את כל הערכים של כלל ישראל, ולכן חשבון הנפש הוא חשבון נפש כללי, חשבון נפש של כל האומה, חשבון נפש של כולנו.

וברור הדבר שצריך להסיק מסקנות, כפי שכל יהודי במשך השנה, ובמיוחד במשך חודש אלול, מציב לעצמו את המסקנות שהיה צריך להסיק, כך גם עם ישראל וכלל ישראל, בעיקר אחרי שקורים אסונות כל כך כבדים, ובעיקר שאנחנו עדים, לא רק למסירות נפש בחיים, אלא בעוונותינו הרבים גם למסירות נפש של מיתה ושל רצח.

חשבון הנפש הוא של הכלל, ויש שני עניינים עיקריים: האחד הוא חיזוק התורה וארץ ישראל, אין מקום יותר לצריפים באדמות ישי ולא לבניינים ארעיים, אלא צריכים להיות שם בנייני קבע, ולא רק לעשרות אנשים אלא למאות ואלפים. וכן יש לעשות חשבון נפש על השאלה – האם המצב היום הוא כזה שדם ישראל הפקר, שרוצח יכול להיכנס דרך החלון, לרצוח ולהימלט ובכך להתיר דם יהודים?! יש חשבון נפש ארוך, וכל אחד צריך לעשות אותו במקומו, בבית המדרש, בישוב, בממשלה ובכל יתר המקומות.

יהי רצון שהקב"ה ינחה אותנו ויעורר את לבנו בעקבות הירצחו של הצדיק הזה הי"ד, ויזכנו לעשות חשבון נפש אמיתי לחיזוק התורה וחיזוק ארץ ישראל ולחיזוק עם ישראל.

מיכאל רענן - הבן

אבא, אוי אבא, אתה היית כל כך טוב לכולם, היית כמו אבא לכל אחד, כולם אהבו אותך, כולם, אפילו הערבים בחברון אהבו אותך, רק טוב אתה היית, אבא, אנחנו מבקשים סליחה אם פגענו בכבודך כי אתה לא ידעת מה זה כבוד, היית מעל זה, אפילו פשוט שבפשוטים: נתת לו כבוד כמו בן מלכים.

אבא לא ידע מה זה לצעוק, אבא לא ידע מה זה לכעוס. כזה עניו היית, לא הכירו את גדלותך בתורה, כשהיו שואלים אותך שאלה היית אומר: נו, כאילו שאתה לא יודע, אבל מי שידע להקשיב, ידע כמה הרבה אתה אומר בשתיקות שלך.

אבא, אנחנו כולנו צריכים לחזור בתשובה, לתקן בדברים שאתה היית חזק בהם - שכולנו נרבה אהבה, נרבה טוב ונרבה תורה, שנפסיק את המחלוקות בינינו. אבא, תגיד שם למעלה שכבר הגיע הזמן, אתה יודע להגיד שכבר הגיע הזמן, שכבר צריך לבוא. אויה לנו "כי עלה המות בחלונינו" רבונו של עולם, אנא מהרה הבא קץ לצרותינו והבא עלינו מהרה גאולה שלמה "ובלע המות לנצח ומחה ה' אלוקים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר" (ישעיהו כה ח).

הרב אריה שטרן - ראש מכון הלכה ברורה על־יד הקבר

קשה עלי פרידתך שלמה. ישבנו עד עכשיו ביחד, במכון הלכה ברורה, עשרים שנה, דבר יום ביומו. כל יום. עכשיו אני מבקש קודם כל, להיפרד ממך בשם בני החבורה כולם, בכלל, ובשם בני מכון הלכה ברורה בפרט, ומבקש סליחה ומחילה אם לא נהגנו בך כראוי. קשה עלי מאוד הפרידה. נעמת לנו מאוד בכל יום שבאת, איזו יציבות, איזו שמחה, איזו שקידה, בלי הרבה דיבורים, וזה אולי אחד מהדברים היותר מאפיינים - לא מדברים הרבה, אבל נמצאים ליד, שקודים בתורה. בכל יום מצאנו כך את עצמנו בשנים האחרונות הרבה זמן ביחד.

אני חושב מה לומר. אין מה לומר, כבר נאמר - צדיק וקדוש ותמים, ואני אוסיף - גבורה. גיבור בתמימותך ותמים בגבורתך, זו היתה בעצם גבורה, אבל לא גבורה רגילה אלא גבורה מיוחדת שלך ר' שלמה. גם עכשיו בשנים האלה שסיפרת לנו בכל יום איך באת ואיך הלכת. איך היית הולך בגבורה כזו. אם אפשר לומר, זוהי גבורה שבהוד, גבורה שבאה מהוד פניך והזכירה לנו תמיד את הוד פניו של הסבא מרן הרב זצ"ל, ראינו את זה אצלך ואמרתי לך תמיד שכאשר אתה אתנו, אני רואה את הקשר עם הרב זצ"ל. הגבורה הזו שבאה מתוך ההוד היתה מיוחדת במינה, גבורה ותמימות, תמימות וגבורה. אם אני יכול באמת להוסיף, רק לשוב ולבקש סליחה, ולבקש ממך שתהיה מליץ יושר על כולנו, על כולם, על כל משפחה, על בני הישיבה, על בני המכון, שאנחנו מצדנו נמשיך כמובן, בוודאי.

בעז"ה, ביום א' זו שוב תחילת "זמן", ואני חושב לרגע איך מתחילים שוב, כשר' שלמה לא נמצא איתנו! איך נוכל להמשיך? ר' שלמה הפך להיות מעמודי התווך, מעמודי היסוד, אבן יסוד בבית המדרש שלנו, ועכשיו יהיה עלינו להחזיק את הזיכרון אבל להמשיך לבד. ומתוך הגבורה הזו, אתה בעז"ה בוודאי תעמוד לנו למליץ יושר אצל כסא הכבוד, אצל רבותינו הקדושים, שנוכל להמשיך בדרך התורה ובדרך של ישוב ארץ-ישראל גם יחד כפי שכבר נאמר, שארץ-ישראל ותורת ה' שהיו אצלך כמקשה אחת. הגשמת את החיים, והיית לנו לאות ולמופת. יהי זכרך ברוך בעז"ה, אמן.

ר' נתן פרום על דודו דברים שנאמרו בבית הקברות ביום השבעה

ר' שלמה, אנו מדברים אתך. אתה כולך אתנו, אתה חי אתנו, כמו שכתוב "צדיקים במיתתם קרויים חיים".

היו בך שלושה דברים שהם אחד. כולך תורה, כולך ארץ ישראל, כולך עם ישראל. אהבת את התורה בשלמות, אהבת את כל הארץ בשלמות, אהבת את עם ישראל בשלמות. חשבתי על הפסוק המתאר את מרדכי היהודי: "כי מרדכי היהודי... גדול ליהודים רצוי לרוב אחיו דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו".

היתה בך, ר' שלמה, השלמות. היית כולך שלם, שלם בשלמות. היית שלם בכל, היו בך כל המידות. היתה לך מידת הקדושה, מידת הענווה.

אני זוכר בכל פעם שהייתי אצלך, היית כולך שמח, כולך זורח, גם בפנימיות וגם בחיצוניות, כולך – שמחת חיים. אני זוכר תמיד בשבתות שהייתי אצלך, את השמחה, את הזריזות, הכל היה מוכן בזמן ונגמר בזמן. תמיד בסעודות שבת היו השירים הקבועים, וכשניסיתי לקטוע ולשיר שירים אחרים, אמרה לי חיה הצדקת שלנו, "תשיר ור' שלמה ישיר איתך ביחד". למרות שזה לא אותו השיר ששר ר' שלמה, ברגע ששרתי הוא שמח ורקד איתי, תוך כדי השירה הוא המשיך גם בריקוד. הוא כל כך ויתר, כל כך ברח מהכבוד. אני זוכר את ההליכה שלך, תמיד בשמחה, ההליכה לתפילה וההליכה בחזרה הביתה. אני הלכתי בצד ואתה באמצע. לא היה בך פחד, רק "ויראת מד' אלקיך".

ר' שלמה שלנו, תעורר עלינו רחמי שמים למעלה, לכפרה לכולנו. כמו שאומרים אצלנו בימי הרחמים והתשובה: "עוררו עורו ישנים מתרדמתכם!" כולנו, כל הקהל הקדוש, וכל עם ישראל, צריך לעשות חשבון נפש, להתחזק בתורה, להיות חזק באהבת הבריות, כל יהודי ויהודי בכל מקום שהוא, ולדבוק במעשיו של ר' שלמה. כמה מסירות נפש היתה לו לעם ישראל, לתורת ישראל ולארץ ישראל. ושלושת הדברים האלה היו יחד, וכל אחד לחוד. וכולנו צריכים לסגל לנו, בהליכה לכל מקום, ובכל דבר שעושים, את גמילות החסד שעשה, לעזור זה לזה, בין בלימוד בין במעשה של ארץ ישראל. ותמיד, לעשות בשמחה כפי שהוא עשה, ללא פחד, אלא רק מהשי"ת! שנדע כל הזמן ללכת בדרכיו. אנחנו נשתדל לבוא אל עיר האבות. יש הרבה עבודה.

ר' שלמה לא ידע מהי זקנה, לא ידע מה זה להיות מבוגר. בזכות ר' שלמה אני חזק.

הוא הפיח בנו את השמחה, כשבאתי אליו, הרגשתי שאנחנו כולנו שמחים. ר' שלמה בא לבקרני פעמיים בגולן, עוד לפני שהתחתנתי. הרגיש צורך לבוא לבקרני. הוא גם זכה להיות בחתונה שלנו.

צריך ללמוד ממידותיו. מידה ראשונה זה מידת הענווה. הוא ברח לגמרי מהכבוד. כולנו, כל הקהל הקדוש, צריך לברוח מהכבוד כמו מאש. כולו היה ענווה אחת גדולה וענקית, מלמעלה למטה.

הוא ינק אותה מרבנו ומכל הצדיקים שכאן. אחרי זה, מידת הקדושה. שבקדושה יש את המידה האחת, ובה למד את מידת עם ישראל וארץ ישראל ותורת ישראל. כולו מידת צדק אחת, וכל הצדיקים שכאן, שני הגדולים, היתה להם מידה אחת והוא זכה להתחבר אליהם.

הציבור הקדוש שנמצא פה, וכל עם ישראל, בקרוב ממש נזכה לגאולת עם וארץ, ובניין בית המקדש, ביאת המשיח, ובא לציון גואל בקרוב בימינו.

הרב יעקב אריאל - הרב הראשי לרמת גן

דברים שנאמרו בעצרת בישיבת "מרכז הרב" ביום השבעה

תלמידי חכמים שבארץ ישראל נקראים - דרכי נעם, שנוחים זה לזה כמו זית, כמו שמן. יש הבדלים באדמת ארץ ישראל, בתכונות שיש בה ובהשראה שהיא משרה על האדם שגר בה; מי שלא מתאים לתכונות האלה, לא מבין ולא יכול להזדהות עם ארץ ישראל. בתורה, מתבטא הדבר בצורה תקיפה יותר בדיני ע"ז, ג"ע ושפ"ד, שהארץ מקיאה את מי שמגלה עריות, הארץ אינה יכולה להחניף למי ששופך דמים ואינה מסוגלת לקלוט עובדי ע"ז, לעכלם בתוכה, לכן היא פולטת אותם, כי זו ארץ שדורשת תכונות אחרות. חז"ל העמיקו בזה יותר - לא מדובר רק בתכונה החיצונית של שפיכות דמים, גילוי עריות וע"ז אלא גם מה שמביא להן: אותן תכונות קשות, שאדם מתרגז, כועס ועלול להרים יד, אדם תוקפן ואלים.

עדינות נפש - זאת התכונה של ארץ ישראל לא רק באיסורים דאורייתא חמורים של גילוי עריות. אלא לפני כן, כל העניין הנמשך משמירת הברית של אברהם אבינו, ברית המילה, שמירת הברית, שמירת הצניעות - זאת ארץ ישראל. לא רק עבודה זרה במשמעותה החמורה אלא כל הכועס, כאילו עובד עבודה זרה, וכל נטיה אחרי דברים שיש בהם שמץ של סטייה מהקב"ה.

אלה התכונות של ארץ ישראל. זאת הקדושה של הארץ. מי שגר פה, ומי שרוצה לקנות את הארץ, צריך להבין מהי קדושת ארץ-ישראל. ומתוך הבנת הקדושה הזאת, מתוך זה, הוא עצמו קדוש והוא יכול לחיות בתוך הקדושה, הוא מתקשר עם הקדושה, הוא משפיע עליה והקדושה משפיעה עליו, זאת היא הדרך. כך חונכנו שמידות טובות, ענווה, צניעות, חסד, עין טובה, הם יסודות האדם שהוא בן תורה, אלה היסודות של מי שאוהב את ארץ ישראל באמת, מי שאוהב את עם ישראל באמת.

בלי שום גוזמא, בלי שום הפרזה, כפי שנוטים לפעמים להפריז בהספדים, אלא האמת כפשוטה תעיד, ונשמתו הקדושה שנמצאת פה אתנו עכשיו, שאני לא אומר שקר אחד, ולא הפרזה אחת - כל הדברים האלה היו בו! תמימות אמיתית, קדושה אמיתית, מידות, ענווה, צניעות, חסד, לב טוב, עין טובה. אף לא שמץ של אלימות! לא רק פיזית, אף מילולית, להגיד רע על מישהו, לפגוע במישהו, לשנוא את מישהו...

- זוהי הדמות של אוהבי ארץ ישראל, ואת זה הם רוצים לעקור מאיתנו! הרצח

שרוצחים הוא כפול: רוצים להציג אותנו הפוך, רוצים להציג אותנו כמושחתים, כאלמים, כפורעים, כשוודדים, כגנבים, כליסטים. הם הליסטים! מציגים אותנו כליסטים. הקרבן הזה בא ומעיד בפני העולם כולו: שקר אתם דוברים, עלילת דם כפולה ומכופלת, זאת הדמות, את זה אתם רוצים לעקור, את הטיפוס הזה, את הדמות הזו, את הגישה הזו, את זה אתם רוצים לעקור מארץ ישראל, לכן צריכים לומר דברים בקול גדול. לתאר את הדמות הזאת ככל האפשר. להראות – זאת היא ארץ ישראל, אלה בוני ארץ ישראל, "בוני", תרתי משמע: בונים כפשוטו, ובונים מלשון מבינים, אל תקרי בניך אלא בוניך, המבינים בך, המבינים אותך, שמבינים מה זו ארץ ישראל.

ולכן, אנחנו צריכים ללמוד הלאה, לקבל מוסר השכל, לקחת את דמותו ולהעמידה תמיד מול עינינו, ולשאול מה הוא היה עושה במקרה כזה? היה קוצץ, תדעו שהוא ודאי היה כועס. אתה רואה דם, אתה נשאר אדיש?! הדם רותח. השאלה היא מה אתה עושה עם הרתיחה הזאת, לאן אתה מנווט את הכעס? האם אתה ממשיך לבנות, ממשיך הלאה, תמים עם ה' אלוקיך? או שמא אתה נותן דרור ליצריך, אומר מה שלא צריך לומר, מתנהג כמו שלא צריך להתנהג?! אבל ארץ ישראל תיבנה רק באנשי מידות, עם מידות טובות. אם יהיו מידות טובות – המידות שלה יהיו גדולות. ועם מידות לא טובות – יהיו המידות שלה מצומצמות, חלילה.

בחברון ובמקומות אחרים בארץ-ישראל, בישיבה, ובכל אתר ואתר, זה מה שכאן קיבלנו תמיד, מכוח הסבא, הרב זצ"ל, אחר-כך מבנו הרצי"ה זצ"ל, ומהאבא ר' שלום נתן רענן והאמא ביתיה – בהם ראינו את המידות הטובות. היסוד של התורה הן מידות, זה היסוד לפני למדנות, לפני בקיאות, לפני עשייה, לפני כל דבר אחר: מידות טובות, זה הבסיס לכל הבניין. היסודות של כל תורת ישראל וארץ-ישראל הן המידות הטובות, והדרך לבנות הלאה היא לבנות אנשים בעלי מידות, שמתוך המידות האלה גם ירחיבו את המידות. לכן אנחנו קוראים לעצמנו.

בפסוקים שנקרא בהפטרת השבוע מדבר ישעיהו (נב, י) על גאולת ארץ-ישראל ועל בניין ישראל אחרי שהוא אומר "פצחו רננו יחדיו חרבות ירושלים כי נחם ה' עמו גאל ירושלים חשף ה' את זרוע קודשו לעני כל הגויים, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו" הוא ממשיך "סורו סורו צאו משם טמא, לא תגעו צאו מתוכה, היברו נושאי כלי ה'" – נושאי כלי ה' צריכים להיות ברים, נקיים, טהורים, כי לא בחיפזון ובמנוסה תצאו, לא בהתלהמות "כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלוקי ישראל". בתבונה, עם יראת שמים, בתמימות, "תמים תהיה עם ה' אלוקיך", תמים תהיה עם ה', אל תחקור את העתידות, אל תשאל שאלות, לך בתמימות.

מתי תהיה תמים? – כאשר אתה עם ה' אלוקיך, אז אתה תמים. אדם שצמוד לקב"ה, שהוא עם ה', אז הוא תמים. כאן נוסף לנו פירוש חדש – ר' שלמה הקדוש, תמים היה פה עלי אדמות, צדיק תמים היה, עכשיו הוא תמים עם ה' אלוקינו. תמים תהיה עם ה'

אלוקיך - למעלה. ומבקשים אנחנו ממנו שיהיה מליץ יושר, על המשפחה, על הישוב בחברון, על הישוב בארץ-ישראל בכלל, על כל ארץ ישראל ועל כל עם ישראל, שיאמר למלאך המות הרף, ונוכל לקיים "תמים תהיה עם ה' אלוקיך", כאן תמים - שנהיה תמימים פה, תמימים בארצנו, תמימים בעצמנו, תמימים בתורתנו. שבתמימות נזכה להקריב קרבן, פשוטו כמשמעו, לא של בשר ודם חלילה, אלא קרבן ממש כפי שאנו כולנו מקווים - "וערבה לה' מנחת ירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות".

ישראל שליסל - חתן הרב רענן דברים שנאמרו בעצרת בישיבת "מרכז הרב" ביום השבעה

ברשות הרבנים, חברי, אני רוצה לספר כמה דברים על מורי וחותני, ה' ינקום דמו. ר' שלמה צמח בבית של קדושים. היה זה בית של כלל ישראל, הוא ספג לתוכו את הכל בטבעיות, וכך הוא חי את חייו בדרכי הרב.

ר' שלמה היה מתנהג בפשטות. עם כל אחד היה מתנהג כאילו הוא חברו, כך עם כל בחור שנכנס לישיבה בשיעור א', היה ניגש אליו בלי שום גינוני כבוד, ובלא שום התנשאות כלפיו. לא רק לבחורים בשיעור א', אלא לכל אדם שפגש, אם היה זה חייל בשער, או כל אדם ברחוב, כך התנהג, בפשטות כזו. גם על הילדים הסתכל בגובה העיניים. כל אחד חשב שהוא אחד מהחבר'ה, ומי שלא התקרב אליו באמת, פשוט, היה צריך להתבונן יותר. הוא עשה את הכל בסתר, מעשי צדקות.

השכן שלו, הרב הלל הורביץ, סיפר שהיתה תקופה, שבכל בוקר הוא היה מביא אותו לתפילה בבית הדסה, מוריד אותו בשער והולך להחנות את הרכב, וכל פעם שהיה חוזר, הוא היה עדיין שם, תמיד היה מסתובב, מסתכל, מפזם. ר' שלמה ראה שר' הלל עשה אתו חסד, הביא אותו לתפילה, אז לא נכנס לפניו, אלא חיכה שר' הלל ייכנס תחילה, לקח הרבה זמן עד שר' הלל הורביץ שם לב בכלל, כי הוא לא עשה מזה עניין, שום טכס של "תעמוד, תכנס", אלא עסק בכל מיני עניינים מסביב מבלי למשוך שום תשומת לב.

כל דבר ששאלתי אותו, ענה לי: אני לא יודע. וכתוב בגמרא שלעולם ילמד אדם את פיו לומר איני יודע, שמא יתבדה. הוא תמיד התבייש. מה אתה שואל אותו, אתה לא יודע בעצמך? אתה בטח יודע יותר טוב ממנו... ואם שאלת אותו שוב ושוב, אז הוא התחיל אמנם לענות לך, אבל הציג את זה כאילו אתה בעצמך ענית על השאלה, והוא רק אומר לך, אבל אתה בודאי צודק, הנה, כתוב בדיוק מה שאמרת, והוא מראה לך גם את המקום שזה כתוב.

למי ששאל אותו, היה עונה: מה אתה שואל אותי? תשאל מישהו אחר, תשאל את מי שיודע. הוא היה ביישן גדול מאוד, התבייש מכל אחד.

רק תלמידי חכמים שהכירו אותו, ידעו שלא היה נושא בתורה שהוא לא התמצא בו. לא היה מקור בש"ס שהוא לא יכול היה לזהות את מקומו המדויק, בבבלי, בירושלמי, גם בהלכה. הוא לא רצה לענות, אבל כשהיה צורך הייתי מתקשר אליו, הוא ענה לי, ותמיד

צדק במה שאמר. תמיד ענה בקיצור, ברמזים. מי שלא הכירו לא ידע למה הוא מרמז. תכונה נוספת באה לו מבית הוריו, שם למד מהי הכנסת אורחים, מהו בית פתוח, וכך גם נהג. ביתו היה בית פתוח, כל מי שהגיע לאדמות ישי, יכול היה להיכנס אליו בחופשיות. גם כשהיה גר ברחוב ריינס, בירושלים, לאחר תפילת שבת היה ביתו פתוח, וכל מי שרצה לבוא אליו היה נכנס, מקבל צלחת ויושב, לא היתה הכנסת אורחים כזאת בשום מקום אחר. הוא היה מקבל אותך, לא שואל אותך שאלות, לא מדבר אתך, לא מביך אותך, אלא רק: שב, תאכל, תרגיש טוב. חיילים, חילונים, כל מי שרצה בא, ואת כולם קיבל בסבר פנים יפות.

הגמרא כותבת שאחד מבני החבורה שמת, תדאג כל החבורה. וכאן, החבורה היא – כלל ישראל. מי לא הכיר אותו?! אנשים מרוב שכבות הציבור, מרוב חלקי העם, הגיעו לנחם, אנשים שאנחנו לא הכרנו, אנשים שאף אחד מבני המשפחה לא הכיר, שפגשו אותו פה ופגשו אותו שם, אצל זה היה בברית מילה, אצל זה בא לנחם ואצל אלה בחתונה. וכמובן, היו אלה שבאו לחברון ופגשו אותו. אנשים הרגישו שהוא חלק מהעם.

כשהיינו צועדים ברחוב, בכל כמה מטרים פגשנו מישהו ששאל לשלומו של ר' שלמה. כולם הכירו אותו, הוא הכיר את כולם, ועל כל אחד יכול היה להגיד מאיפה הוא בא ומה הוא עושה, וכיצד הכיר אותו לראשונה. זה למד אתו בכיתה א', זה היה שכן של השכן... השמחה הזו! אנשים חשבו, איך אדם יכול להיות כל הזמן שמח? זה מוזר, זה תמהוני. אבל לא כל המידות שלו היו רק בטבעו. אלא הוא עבד על עצמו, הוא הכריח את עצמו. אדם באופן טבעי, לא יתכן שאינו כועס. אין בעולם אדם שלא כועס.

אבל הוא לא כעס, אפילו שהיתה לו קפידא, אי אפשר היה לזהות אותה. כתוב: וכולם באבק לשון הרע. כולם! כולם חוץ ממנו, חוץ מהרב רענן, הוא לא דיבר לשון הרע, הוא ידע לשתוק. באמצע הלימוד כשהיינו יושבים בביהמ"ד, אנשים היו חולפים על פנינו; אני הייתי מתבטל, הוא לא היה אפילו מסיט את ראשו לשיחה שלנו אלא היה ממשיך ללמוד, מיעט בדיבור – העולם עומד על בלימה. אבל היו דברים שהוא כן דיבר – תורה ותפילה. כשאני קראתי, הוא תמיד קרא בקול יחד איתי, ולא למדנו כשאחד קורא והשני מקשיב. תמיד הגה כל מילה, "ודברת במ".

כשהרב חרל"פ הספיד את הרב זצ"ל, הוא אמר, שמגיל תשע לא הכיר הרב צורת אישה. גם הנכד שלו. אני אמנם לא הכרתי אותו מגיל תשע, אבל הוא הלך בדרכי אביו ובדרכי סבו. כל מי שהכיר אותו, יעיד על כך. סיפר הרב יעקב אליאור שהרצי"ה היה מקבל הרבה שבחים מאנשים עד שפעם אחת הוא קם ואמר שהדברים אינם נכונים. אבל ר' שלומי'לה היה כמו סבו – ואין שבח גדול יותר מזה.

כשהיה צעיר, הוא לא התגייס. בגיל מבוגר התגייס להג"א, היתה לו ממש שמחה ללכת למילואים. יש כאלו שהשירות הפך אצלם לסייט ורוצים היו להתחמק ממנו, ויש כאלו שהיו עושים את זה מתוך הרגשת שליחות ואפילו מתוך רגשי קודש, אבל הוא היה עושה

את זה בשמחה ממש, הוא התגאה במדים כשלבש אותם, ונהנה הנאה גדולה מאוד ללכת למילואים.

בסוף ימיו, בשלוש עשרה השנים האחרונות, הוא הגשים את חלומו – להיות מתנחל, ליישב את הארץ, להתחבר עם אדמת הארץ, עם הבוץ, עם הקור. תחילה היה בבית"ר. היו שם קשיים גדולים. ישוב קטן מאוד. היום זו עיר, אבל אז, היו שם שבע משפחות. מבית"ר הוא התקדם, הגיע לחברון ובחר דווקא לגור במקום הכי קשה בחברון, אבל ליד האכות. וצריך לומר, כמו שהרב אריאל הזכיר, בחברון חיו בחירי האומה, וגם בזמננו, חיים שם האנשים הטובים ביותר. הוא מסר נפשו על כל ענייני חברון. כמו בחור צעיר עשה, ונסע לישיבה כל יום, מחברון לירושלים וחזרה. היה מחוץ לבית כל היום, מה שלאנשים צעירים קשה. אבל הוא כמו אדם צעיר, בעוז ובלי פחד, הלך לבד בלי נשק במקומות המסוכנים ביותר, הוא לא פחד. כמו שנתן אמר, הוא פחד רק מהקב"ה. ובגיל ששים וארבע, כשאנשים אחרים יוצאים לפנסיה, הוא היה רק בתחילת דרכו, היה לו כוח למצוות ולתורה בלי סוף.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, והוא הרבה שלום בעולם. הוא לימד אותי, הוא גידל אותי בלימוד והוא היה המשענת של המשפחה. כולנו נשענו עליו, סמכנו עליו, ואני לא יודע איך נמשיך בלעדיו. לא רק שהתנהג בפשטות, לא רק שהיתה לו ענווה, אלא גם כשהשפילו וביזו אותו, הוא היה מחייך. היה מקבל את זה בשמחה. צוחק על עצמו וממשיך הלאה. היה נראה כאילו הוא מתכופף בפני כל אחד אבל האמת היא שהוא היה עקשן, במה שהיה בטוח שהוא נכון. כל אחד שבא ודיבר אתו, היה בטוח שהוא מסכים אתו, כי אמר לו שהוא באמת צודק ואפילו הראה לו איפה כתוב מה שהוא אומר, וכשבאו והוכיחו אותו, למה אתה עושה כך וכך, הוא היה אומר: כן, נכון, בטח, נו, נו, לא ידעתי. וכל אחד היה בטוח שהנה הוא יזוז מדעתו, אבל הוא בכל זאת המשיך במה שהאמין בו, היה בטוח בדרכיו. וכשהייתי שואל אותו, הוא היה מסביר לי בדיוק מה הוא עושה.

אומרים שכל הבורח מהכבוד, הכבוד רודף אחריו. כל החיים הוא ברח מהכבוד והכבוד רדף אותו. השבוע הוא קיבל כבוד יותר ממה שהיה יכול לסבול כל חייו. כל ערב ר"ח הלך לסליחות, יום כיפור קטן. גם עכשיו, אמר סליחות ונרצח ביר"כ קטן לאחר התפילה. עכשיו אלול וצריך לעסוק בתשובה, גם הוא עסק בתשובה כמה שעות, כמה דקות קודם הרצח.

מישהו שהזכיר שאנחנו צריכים ללכת בדרכיו, להידבק במעשיו, לעשות כפי שהוא עשה, ללמוד ממנו. כל השנים ניסיתי ללמוד ממנו ולהתנהג כמו שהתנהג – אני לא יכול, אין לי הכוחות. אבל מי שספג מרוחו בבית וירש את כוח נשמתו, יכול גם יכול.

הרב שלמה, תתפלל עלינו ותהיה מליץ יושר עבורנו!

הרב דב ליאור דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השבעה

קהל נכבד וקדוש, ובראשו נבחרו הציבור, חברי הכנסת, סגן שר החינוך, תושבי המקום ואורחים.

התאספנו כאן לעצרת לזכרו של הקדוש והצדיק הרב שלמה אליהו רענן הי"ד, לעמוד קצת על אישיותו, על דמותו החביבה והאהובה, בעיני אלוקים ובעיני בשר ודם. מצד שני, התאספנו פה להביע את הכאב ואת הצער על האסון הכבד שפקד את המשפחה, את הישוב ואת הציבור כולו, בהירצחו של אדם תמים ורחף מפשע, בידי בני עוולה שפלים.

רציחתו של אדם והסתלקותו, לפי השקפת עולמנו, אינה מקרית. אנחנו, שמאמינים בהשגחה פרטית על כל תופעה, צריכים לשאול את עצמנו: מדוע זה קרה? מה מטרת האירועים האלה? עד כמה מסוגלים אנו להבין, גם בדור שאין לנו נבואה, את השגחת ד' המתגלית במעשים, מה הם באים לרמוז לנו ומה הם באים ללמד אותנו?

כפי שאנו רואים בתורת משה, הסתלקותו של אדם גדול מישראל צריכה ללמד אותנו מהי המטרה שלשמה הוא הסתלק. בפרשת שמיני, ביום חנוכת המשכן, מוזכר שנפטרו נדב ואביהוא. אלו שני אישים גדולים שהיו אמורים להנהיג את הדור, אחרי משה ואהרן. משה רבנו פונה אל אהרן ואומר לו "הוא אשר דבר ד', בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד"¹. למרות שלא היה דיבור מפורש מפי הגבורה למשה, הרי עצם היישום של המעשים בשטח, נחשב כדבר ד'. מעידה קלה, טעות קטנה אצל אנשים גדולים, עלתה להם בדמים אבל היתה לכך מטרה – "על פני כל העם אכבד". שכלל ישראל יידע את גודל החרדה מפני המקדש, שהוא המקום אשר מקרין את הקדושה, ונותן את הערך האמיתי לחיי ולחיי כל ישראל. מכך שנסתלקו אנשים גדולים ונלקחו לבית דין של מעלה, ילמד הציבור כיצד לנהוג בקדושה ובחרדת קודש בכל מה שקשור למקדש וקדשיו.

במציאות שאנו חיים היום, יש משמעות כאשר נלקח לבי"ד של מעלה יהודי, צדיק ותמים, גזע תרשישים, נכדו של מרן הרב זצ"ל שהיה חוזה המדינה מבחינה רוחנית. כשם

1. ויקרא י, ג

שהרצל היה חוזה המדינה מבחינה מדינית, חזה הרב את שיבת עם ישראל אל כל ערכי הרוח הגדולים והכבירים המונחים בתוך אוצרות ישראל.

נכדו יכול היה לגור בירושלים, והוא בא לגור במקום הזה מפני שחש בנפשו שבזה הוא מגלה את עוצמת אהבתו לארץ ישראל, בחיזוק הקהילה פה, שנאבקת במסירות נפש למען הצלתו של הישוב, שחלילה, לא תהא עיר האבות ריקה מהבנים.

עצם רציחתו על מגוריו במקום הזה, צריכה ללמד לעם ישראל כולו, ולמשלת ישראל והעומדים והאחראים על בטחון המדינה, כיצד אנשים, לכאורה פשוטים, מביעים את גודל אהבתם ואת עוצמת מסירות נפשם למען יישוב עם ישראל בארץ ישראל, כפי שעשו החלוצים הראשונים, החל מייבוש הביצות בעמק יזרעאל לפני כתשעים שנה, ואלה שישבו ביד-מרדכי, בחניתה ובכל שאר המקומות, וכן אלה שנרצחו בגוש עציון, בשנת תש"ח.

היתה החלטה של הנהגת המדינה הזמנית דאז, שאין נוטשים ישובים אלא אם כן הישוב אינו יכול לעמוד בפני הלחץ הצבאי של האויב. אבל החלטה מדינית לעזוב ישוב? אין דבר כזה! לצערנו הרב היום נחלשו הדברים, המדיניות היא לגמרי אחרת.

מרציחתו ומסירות נפשו של ר' שלמה, ד' ינקום דמו, כולנו, ובייחוד האחראים על הביטחון, צריכים ללמוד לשאוב את העוז ואת הגבורה, כיצד לעמוד בתקיפות על הריבונות של עם ישראל בארץ ישראל.

ואני רוצה לספר איך הסבא שלו התייחס פעם לאירוע שהיה בזמנו, איך הנהיג אז את כלל ישראל. זהו לימוד לדורות:

בשנת תר"צ באו נציגי הערבים בתמיכה של השלטון הבריטי, אל נציגי היישוב היהודי ודרשו שהנהגת הישוב תוותר על אותו קטע קטן שמאפשר לעם ישראל את הגישה אל הכותל המערבי כדי לבכות שם. קטע שהיה בערך בשטח של עשרים מ' על ארבעה מ'. ואז, לא היו לנו, לא צבא יהודי ולא משטרה יהודית ולא שב"כ יהודי. במחשבה ראשונה היינו צריכים לוותר, כי אחרת, איימו עלינו בפוגרומים והתנכלויות. ואנחנו יודעים כי הרב קוק זצ"ל, היה חרד להציל כל נפש אדם מישראל, כמו שהיה מוכן לעמוד מול הנהגת הישוב אז, כשסבר שיהודי אחד חף מפשע, סטבסקי, והוא עמד בתוקף נגד הרשעתו, למרות דעתה ההפוכה של כל הנהגת הישוב.

הוא, שנלחם למען הצלת כל נפש מישראל, ופה נשקפה סכנה של ממש לכל הישוב, הוא ענה לאותם נציגים, אם אני מצטט נכון, שאנו לא נשיג את שלומנו ובטחוננו בויתור על זכותנו האלקית על שריד בית מקדשנו!

אותם הדברים אנו צריכים להעתיק אל המציאות שבזמננו - שאנו לא נשיג את שלומנו ובטחוננו בויתור על זכותנו האלקית על נחלת אבותינו!

זהו שארץ ישראל שייכת לעם ישראל. וכל אחד מבאי העולם, שרוצה לחיות ולקיים את חוקי המדינה, בתנאים מסוימים יש לו מקום. אבל ארץ ישראל שייכת מבחינת המהות, אך ורק לעם ישראל, וכל הישרים מאומות העולם, מי שהוא באמת אדם ישר,

יודע את האמת הפשוטה הזאת. אבל לצערנו מנסים לטשטש ולהבליע את זה ולחשוב שלעוד מישהו יש זכות לאומית במקום הזה.

ואני רוצה להזכיר מה שהרמב"ם, שחי לפני כשמונה מאות שנה, כתב בתשובותיו. בזמנו היו רדיפות על יהודי תימן והוא כתב להם מכתב עידוד ותנחומים. דומה שהתכונה של בני ישמעאל היא, שכל זמן שאנו רודפים שלום עמם הם ישיבו בחירוף ובמלחמה.² לי ברור שכל החיזור המשפיל של כל הממשלות, וכל ההתקפלות בפני הלחצים של הטירור, לא רק שלא יביאו שלום, אלא יגבירו יותר את הדרישות שלהם ושום שלום לא יצא מזה, להפך, תצא מזה, חלילה, שפיכות דמים והרעת המצב הבטחוני. הרי מאז התחילו למסור להם ערים מסוימות בארץ ישראל, האם המצב הבטחוני בארץ הוטב? לא! המצב נעשה חמור וקשה יותר ויותר. צריכים להיות אטומים לגמרי כדי לא לראות את המציאות.

אצלנו בתוכחה כתוב בחומש דברים: "יככה ד' בשגעון ובעיוורון ובתמהון לבב"³. זהו עיוורון כזה שמבחינה רציונלית לא רואים מה שהולך פה. זה לא שלעם ישראל אין כוח, ההשגחה האלוקית בדורנו מחזירה לנו את הכוח ואת העוז. איזו גבורה היתה במלחמת השחרור, איזו גבורה היתה במבצע קדש ובכל המלחמות, ובייחוד במלחמת ששת הימים! עם ישראל חדור במודעות כשהוא עומד מול האויבים, יש לו את הגבורה. אבל אם הופכים את האויב לאוהב, כאילו שהוא ידיד, מטשטשים את הזהות, אז לא יודעים החיילים מיהו האויב. כתוב "כי תצא למלחמה על אויבך"⁴, קודם כל תדע מיהו האויב. לאחר מכן אתה יכול לצאת למלחמה. אם לאדם יש ספק אם הוא אויב או אוהב, אז המוטיבציה יורדת. יש כוח באדם מישראל. לא מנצלים את הכוח.

ולכן אני אומר, רצח שפל כזה, מתוך עיר האבות, צריך להדליק אור אדום ולתת את החוסן הנפשי, את הגבורה ואת המוטיבציה, את זקיפות הקומה הלאומית לכל אלה שאחראים על הבטחון. שיראו עם מי יש להם עסק. ואם הרמב"ם כתב בשעתו שכל זמן שאנו רודפים שלום הם משיבים בחירוף ובמלחמה, הרי דברי הרמב"ם הם תורה של נצח והם לא מיטשטשים במשך הדורות.

אני מאד מקווה שבעקבות האירוע הזה, אלה הצריכים להפיק את הלקחים יפיקו אותם, וינהיגו את עם ישראל בקומה זקופה, עם אוצרות הרוח והגבורה שיש בעמנו. יש לנו צבא נפלא, כל-כך נפלא, צריכים רק להפעיל אותו בדרך הנכונה. כל ההתרפסות וכל

2. אגרת תימן להרמב"ם: וכל זמן שאנו רודפים הם רודפים אחרינו בתרום ובמלחמה כמו שאמר דוד המלך עליו השלום "אני שלום וכי אדבר המה למלחמה" (תהלים ק"כ, ז)

3. דברים כח, כח

4. שם כא, י

ההתקפלות מביאות בדיוק את ההפך.

היו זמנים שעל כל פגיעה ביהודי היה פעולת תגמול, היום כבר לא מדברים על זה, הס מלהזכיר דבר כזה. בלבנון, לפני שש עשרה שנה היה אפשר לגמור ולמגר את קני המרצחים, אך הם עזבו באמצע, ועד היום "אוכלים את הפירות". אין לזה סוף. את כוחו של האויב צריך לחסל עד הסוף, כפי שכתוב בתורה בהלכות מלחמה, שצרים על עיר "עד רדתה"⁵. אם נוטשים באמצע, זה נהפך לרועץ. יש לנו הכוח ואנו לא מנצלים אותו.

הרב שלמה אליהו, ד' ינקום דמו, שנלקח מאתנו, זאת אבדה קשה למשפחה, לישוב ולעם ישראל כולו. אולם אנו מאמינים בנצחיותו של עם ישראל, שאף ייסורים קשים ביותר אין בכוחם לבלום או להדביר חלילה את השאיפה שלנו לעצמאות עם ישראל בארץ ישראל - ולא רק לעצמנו אנו רוצים להקרין זאת אלא גם לעולם כולו. זהו עם שקיבל את התורה, זהו עם שיש לו את יסודות הצדק והיושר, ואהבת הבריות. כל הדברים הנאותים שיש אצל העמים האחרים, מקורם בתורת ישראל. וזה בסופו של דבר יביא גם להם תועלת. כל מניעה בגילוי אורם של ישראל, תוביל גם את העולם להתדרדרות מוסרית על כל תאוותיה, כפי שאנו רואים היום שהעולם הולך ומתנדנד עם כל המשברים בחיי התרבות המרוקנים מכל תוכן אנושי.

עם ישראל זקוק לגאולתו, לגאול את עצמו ולגאול את העולם כולו.

אלקי מערכות ישראל הבטיח בתורה שהגאולה עתידה לבוא, וכל הקשיים שמתלווים לכך לא יהיה בכוחם להרתיע או למנוע מאתנו את השאיפה להגיע אל היעד. המצבים הם קשים אבל ברוך השם, עם ישראל כולו יודע שבעיר האבות ישנה קהילה חדורה עם עוצמה ברוח, עם הגבורה. פה אין אנשים ש"משקשקים" מכל אירוע, להפך, זה מחשל אותם, זה מחזק אותם. מזה ישאבו כוח חזק יותר, אמיץ יותר, כי במקום שבו נכרתת ברית דמים, זה מחייב יותר וזה נותן גם את הכוח לקראת העתיד.

אנחנו באמת, בהבעת הכאב והצער, פונים בזה אל האחראים על הבטחון במדינת ישראל, אנא, תשאבו מהקדוש הזה, תשאבו מהיישוב הזה את העוז ואת הגבורה להנהיג את עם ישראל בזקיפות קומה ובגבורה. יש לכם את הכוח! ההנהגה האלקית נותנת לכם את הכוח, שהוא לא כמו לפני מאה שנה. יש לנו הכוח שניטל מאתנו בתקופת הגלות, היום כרם ישראל הולך ומתחזק, הולך וגדל, וצריכים רק להפעיל אותו בדרך הנכונה.

ואלקי מערכות ישראל יקיים לנו בקרוב את הפסוק בנבואת משה רבנו, בשירת האזינו. משה רבנו סוקר את כל המאורעות מראשיתה של הבריאה עד סופה. והוא מסיים את שירת האזינו ב"הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכיפר אדמתו עמו"⁶. תהא נשמתו צרורה בצרוד החיים ויקום לגורלו לקץ הימים.

5. שם כ, כ

6. שם לב, מג

הרב אליעזר ולדמן

דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השבעה

ברשות המרא דאתרא וראש הישיבה הגאון הרב דב ליאור שליט"א, הרבנים, סגן השר מר משה פלד ידידנו, חברי הכנסת הרב חנן פורת, ר' בני אלון, ראשי הישוב כאן בחברון, ראשי קרית ארבע, קהל קדוש.

ברגעים אלה מרחפת עלינו כאן במקום הקדוש הזה, נשמתו הטהורה, הקדושה והגיבורה של ידידנו הבלתי נשכח, הרב אליהו שלמה רענן זכר צדיק לברכה ד' יקום דמו.

נשמה זו הצטרפה לעוד נשמות רבות שעלו השמימה כאן בחברון, במשך הדורות ועד דורנו ועד שנותינו, שנות גאולה אלה. והנשמה הזו הטהורה, זועקת לצדק, והיא זועקת בדברי הפסוק בפרשתנו "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ד' אלהיך נותן לך"¹. צדק כפול. דרישות הצדק הן כפולות. "למען תחיה" גם עבור החיים ובטחון החיים, וגם "וירשת את הארץ" - גם למען ירושת הארץ. רש"י מביא את דעת דברי רבותינו זכרונם לברכה על הפסוק הזה במילים אלו: "כדאי הוא מינוי דיינים כשרים כדי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם שנאמר למען תחיה וירשת את הארץ".

ואנחנו שומעים כאן שרבנים, דיינים, מנהיגים של ישראל, תפקידם הנוסף הוא להחיות את ישראל, להבטיח את חייהם, ואין דרך להבטיח את החיים של ישראל אלא על ידי הושבתם על אדמתם. כך נאמר כאן. כך אומר רש"י.

ומי יעיז להעלות את העיוות הזה, את האיוולת הזאת, כאילו אפשר להחיות את ישראל על ידי החלשת אחיזתם בארצם, או חלילה על ידי הורדתם מאדמתם?! בין אם האיוולת הזאת תושמע על ידי מנהיגים רוחניים או מנהיגים מדיניים, זאת היא איוולת, והיא בניגוד למה שנאמר כאן. זהו הצדק הזועק מנשמתו של הרב רענן ד' יקום דמו, וצריך לרדוף את הצדק הזה. להבטיח את החיים. הנשמע כדבר הזה? להבטיח את החיים על ידי פנייה לעזרתם של רוצחינו, של מסיתי רוצחינו, של הנהגת רוצחינו. הם יבטיחו את החיים! שקר. חוסר אחריות. שקר יהודי, שקר אנושי, שקר ציוני! הגיע הזמן שממשלתנו תיקח את מלוא האחריות בידיה על אבטחת החיים, בידיה הבלעדיות, כפי שהאחריות

מחייבת.

האחריות היא של מדינת ישראל, של ממשלת ישראל, של צה"ל שלנו. אם ידו הארוכה של צה"ל ידעה להגיע לאנטבה ולמקומות אחרים ורחוקים, כדי להבטיח שם חיים יהודיים, האם ידו הארוכה של צה"ל תקצר מלהגיע לחברון, לשכם וללב ארצנו לעקור את הרוצחים מתוכם? יודעת גם יודעת ידו הארוכה של צה"ל.

הלב, המוח והאחריות הם של ממשלתנו, והיא צריכה לתת את הפקודות. היא צריכה לקבוע את המדיניות האחראית לחיי יהודים. גם בירושת ארצנו, שהיא כשלעצמה מבטיחה את החיים וגם בחידוש החיים היהודיים בכל פינה ופינה בארצנו, גם זה צריך להיעשות בצורה עצמאית, בצורה מכובדת של מדינה עצמאית. האם לבנות שבע יחידות דיור כאן, זה ביטוי של עצמאות? את זה כל אדם יכול לעשות ועושה יותר. האם מדינה עוסקת בבניין יחידות בודדות? בוש וחרפה! גם כאן, גם בירושלים, גם בכל רחבי יהודה, שומרון עזה והגולן, ממשלות בישראל ידעו לבנות עבור אלפים, עבור רבבות, עבור מליונים, כל ממשלה בישראל שמכבדת את עצמה, עצמאותה ואחריותה, צריכה לעשות בלבה של ארץ ישראל, ובודאי, כדי לגלות את עצמאותה ואת רצונה למיגור הטרור והרצח.

אכן זאת היא הזעקה של הצדק הכפול "צדק צדק תרדף". מכאן צריכה הזעקה לתדור אל כל לב, אל לבבו של ראש הממשלה, של שר הביטחון, של כל שר, שהקב"ה זיכה אותו לעמוד באחריות בהנהגת עמנו וארצנו.

ומתוך כך מלכות ישראל תופיע בכל תפארתה, בכל רוממותה, בכל אחריותה. מלכות ישראל שמצווה "וכתב לו את משנה התורה הזאת בספר"² – המלך מצווה שיהיו לו שני ספרי תורה, אחד שהוא מחזיק בבית גנזיו ואחד שהוא נכנס ויוצא עמו. מלך, מלכות ישראל, מצווה שיהיו עמו שני ספרי תורה "למען ילמד ליראה את ד"³, למען ילמד את האחריות, למען יראה ויחוש את הממד האלוקי של התהליך הציוני הזה של נצח ישראל. ידע גם לקיים בעזרת השם "צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ד' אלהיך נותן לך" במהרה בימינו.

2. שם יז, יח

3. שם, שם יט

הרב חנן פורת

דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השבעה

מורי ורבותי, הרב דב ליאור שליט"א, רבה של קרית ארבע. הרב משה לוינגר – מחדש הישוב היהודי בחברון, חברי לכנסת, קהל יקר וקדוש. במלחמת השחרור, שעה שעמד גוש עציון במערכה, מפרפר בין החיים ובין המוות, כתב אחד מחבריו מכתב אחרון: "כשאני יוצא להרים סביב ורואה את הכפרים הערביים יורקים ארס והרס, ואותנו כאן עומדים בתפילה, רוצה הייתי שתופיע על ההרים דמותו הפלאית של ר' לוי יצחק מברדיצ'ב, אוהב ישראל, להוכיח לו לריבון העולמים, מי מול מי עומד פה במערכה".

המילים האלה הדהדו לי בעת ההלוויה של ר' שלמה רענן שלנו, אהובנו. עצמתי את עיני וחשבתי לעצמי, ניסיתי לדמיין לעצמי את המפגש הזה שבין הרשע בדמותו של מרצח וסכין בידו, לבין רבי שלמה שלנו, איש התום והטוהר, טוב הלב, האמת והאמונה. ריבוננו של עולם, ראה מי מול מי עומד פה במערכה! רבי שלמה, צדיק יסוד עולם, טהור לבב, אולי, אולי אפילו החיים לא היו ראויים לנשמה גבוהה שכמותו שנתלבשה בתום של ילד בטהרה שאין דומה לה. אבל רבי שלמה לא היה רק טהור לבב תמים כילד שלא נגע בזבוב לרעה, הוא היה גיבור, גיבור גדול! יש ארץ שמגדלת גיבורים¹, והיא הארץ הזאת, ארץ יהודה, כדברי חז"ל. יש ארץ שמקבלת גיבורים, שרק גיבורים יכולים להיות בה ולחיות בה. גיבורי חברון.

אחי גיבורי התהילה! גיבורי חברון, שגבורתם באה לידי ביטוי בעצם יישובם כאן כשהם מוקפים ארס והרס, ובונים חיים ומגדלים ילדים ואומרים לאלה הקמים עליהם מסביב: על אפכם ועל חמתכם! אתם תאמרו לנטוש, ואנחנו נקום ונבנה! ורבי שלמה, כמו שאומר סבו, הרב קוק זכר צדיק לברכה – עדינה היא גבורתנו, אי אפשר שתהיה גבורת חורבן. גיבור עדין, עדינו העצני², כך היה רבי שלמה בגבורתו, "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו". את הגבורה המיוחדת הזאת ינק רבי שלמה הי"ד, מסבו, מאביו ומסבו.

1. במדבר רבה פרשה טז, יב

2. מועד קטן טז, ב

סבו הגדול אשר לאורו אנחנו הולכים, הרב אברהם יצחק הכהן קוק זכר צדיק לברכה, ויאמרו כאן הדברים עם כל המשמעות, עם כל ההשוואה, עם כל האנאלוגיה שלהם – הרב קוק שהיה ספוג כולו אהבה, כולו אש אהבה. אני אוהב את הכל, הוא כותב³, אינני יכול שלא לאהוב את הכל ובכלל זה גם את הגויים, את הנכרים, אוהב את הבריות ומקרבת לתורה.

הרב קוק, זכר צדיק לברכה, גילה גם את מידת הגבורה והעוז. הרב דב ליאור הזכיר פה את המאבק על הכותל, אבל צריך עוד להזכיר לפני כן את המאבק כאן, בעקבות הרצח הנורא במאורעות הדמים של תרפ"ט⁴. חיפשתי ומצאתי אז, לפני שבעה ימים, ביום ההלוויה, את התיאור שמתאר לא אחר מאשר הרב נתן רענן, אביו של ר' שלוי'מה, שזכיתי עוד ללמוד תורה מפיו בישיבת מרכז הרב – את דמותו ואישיותו של הרב קוק, אז, בעת מאורעות תרפ"ט.

ראשית, באים הדברים מפי הרב שאר ישוב הכהן, בנו של הנזיר שאז, כילד קטן, ראה את הרב זצ"ל וכך הוא מתאר: פניו של הרב היו כלהבה, עיניו הנפלאות מלאו דמעות. הוא התחיל להתהלך בחדר מצד אל צד בצעדים מהירים וחותרים, במוצאי שבת, לאחר שנודע על דבר הטבח במאורעות תרפ"ט וכמין נהמה פרצה מגרונו. המילים שבקעו בצעקה היו: "הרנינו גויים עמו כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וכיפר אדמתו עמו" (דברים לב מג). כך, פעם אחר פעם תוך כדי הליכה, כמעט ריצה, מקיר אל קיר המשיך בלי הפסק כשדמעות מתגלגלות על לחייו, שעה ארוכה מאד. וכולנו עמדנו, מספר הרב שאר ישוב הכהן, גם אבא, הלא הוא הנזיר, ר' דוד הכהן זכר צדיק לברכה, והרב נתן רענן חתנו ועוד אנשים נרעשים ונפעמים מפרץ הרגשות הנורא הזה.

והרב נתן רענן, אביו של ר' שלוי'מה, איזה מין גלגול דברים, מתאר הוא בין השאר את יחסו של הרב אל הבריטים אדוני הארץ הזאת באותה שעה, ואל מר לוק, שהיה מזכיר ראשי של ממשלת המנדט הבריטי ועודד את מעשי הפורעים בהרג וביזה. הרב טילפן אליו ותבע ממנו לנקוט באמצעים חריפים ונמרצים כנגד הפורעים הערבים. שאלו מר לוק, מה יש לעשות? השיבו הרב: לירות ברוצחים! לא קיבלתי פקודה על כך, ענהו לוק.

אני מפקד עליך, אומר לו הרב. הנני דורש זאת בשם המצפון האנושי! מובן שהוא לא נענה לדבריו של הרב. היתה פה שותפות סמויה בין הממשל הבריטי לבין המרצחים הערבים, שותפות שהיא הרבה יותר סמויה מאשר השותפות הגלויה שבין הראשות הפלשתינאית שטביעות אצבעותיה מוליכות אל הרצח הזה. אותו בריון בנדיט, ג'בריל רג'וב, ויאסר ערפאת בכבודו ובעצמו, רב המרצחים הזה, הם מדברים על בטחון היהודים!

3. ערפלי טוהר עמ' לא

4. מובא גם בלקוטי הראי"ה ג לרב נריה זצ"ל עמ' 256

מה עשה הרב זצ"ל? ישמע את זה ראש הממשלה, ישמעו את זה שרי ממשלת ישראל, ובכללם שר הביטחון:

לאחר מכן, בשעת קבלת פנים רשמית שערכו בימים ההם ראשי השלטון בארץ ונכבדי הישוב היהודי, הושיט מר לוק את ידו אל הרב, אולם הרב אמר לו: אינני לוחץ יד המגואלת בדם יהודים!

באותה פגישה אמר לו לוק: אתם היהודים, הגנו על עצמכם, אך אל תתקיפו אחרים, מדיניות של הגנה, לא מדיניות של התקפה. השיב לו הרב: אתם שעוברים על "לא תרצח" אל תטיפו לנו מוסר. הבא להורגך - השכם להורגו⁵.

עמדה גאה זו עשתה רושם כביר בכל העולם היהודי ומעיד על כך אביגדור המאירי, סופר יקר שכתב את השיר "מעל פסגת הר הצופים": לולא איש אחד יחיד ומיוחד שעמד על משמר כבודנו הלאומי והאנושי היינו קורעים קריעה גם על מות כבודנו.

ואני מבקש לומר כאן לרב, סבו של ר' שלמה, השם יקום דמו: מי יגלה עפר מעיניך לדעת כי נכדך שלך, כאן מסר נפשו וכאן נשפך דמו על אדמת חברון שלמענה אמרת אתה, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, כי לא נסתפק בבנייה פעוטה ודלה, אנחנו דורשים כאן בניין של כבוד! כך אמר באזכרה למאורעות תרפ"ט וכך הלך הוא אל ראשי השלטון אז באותם ימים.

כן, כבודנו איננו הפקר ודמנו איננו הפקר, ואני מבקש לומר כאן, בשעה הגדולה והנכבדה הזאת, שעה שאנחנו עומדים והלב קרוע ושותת דם לזכרו של ר' שלמה שלנו אהובנו - "סור מרע ועשה טוב", ורק מתוך כך "בקש שלום ורדפהו"⁶.

אנחנו נסור מרע, אנחנו נתבע בכל אשר לאל ידינו, את רדיפתו של הרע. אסור שיהיו מגבלות לצבא הגנה לישראל ב"סור מרע", בסילוק שפיכות דמים מן הארץ.

ללא מגבלות של A-B-C בכל מקום בכל חברון, צריכה, כפי שאמר בצדק הרב אליעזר ולדמן, ידו הארוכה של צה"ל לתפוס את המרצח הארור. על מי אנחנו סומכים? על משענת הקנה הרצוף, שלא רק קנה רצוף הוא, אלא הוא עצמו שותף לשפיכות הדמים, שהוא יתפוס את המרצח, שהוא יסגיר אותו?! הלא באמת כל כך נלעגים הדברים לכל אדם בר דעת, שרואה את הדברים, שיודע שאלה שרצחו אחרי הסכם חברון ובניגוד לאותם הסכמים עלובים ודלים, היו צריכים בעצם על פי הסכמים אלה להסגיר מרצחים! וחלקם משמשים היום בתפקידים בכירים ברשות הפלשתינאית, מהלכים חופשי בחוצות רמאללה, ומשרתים בעזה. מהם אתה מצפה? להם אתה לוחץ יד? ריבנו של עולם! אכן זהו היסוד הראשון - "סור מרע".

5. סנהדרין עב, א

6. תהלים לד, טו

אני אומר כאן, ובמלוא הבהירות: יידע ראש הממשלה, שאם חלילה יקבל החלטה על עוד שטחי ערי מקלט לרוצחים בזדון, לא לרוצחים בשגגה כמו בפרשת השבוע שלנו, אלא לרוצחים בזדון, אם ימסור עוד חבלי ארץ ישראל לאותה רשות פלשתינאית שהוכיחה כבר את זדון לבה, אם יחליט כך, לא תהיה לו ממשלה! בשעה זו יקום עם ישראל, לא אלמן ישראל. אנחנו נפעל ובמלוא העוצמה המוסרית הישרה להחלפתה של הממשלה, לבחירות חדשות, למצב שבו ייבנה כוח אחר שירים את דגלה של ארץ ישראל, את דגל הביטחון, את דגל האמת והאמונה! וכשנאמרים הדברים כאן, בשבעה לזכרו של ר' שלמה, הם לא נאמרים מן השפה ולחוץ. "סור מרע ועשה טוב". נבנה את חברון. לא די באותה נחמה פורתא, באותה התחלה פורתא, של שבעה עשר, או חמישה עשר מבנים כאן. בפגישתנו עם ראש הממשלה, תבענו להקים שכונה כאן בתל חברון. יש פה שטח גדול שהוא בבעלות יהודית שאין לגביו שום שאלות, רק צריך את האומץ המדיני. לזכרו, אי אפשר להסתפק, כמו לזכרם של כל קדושי תרפ"ט, רק בדבר של מה בכך. תל חברון ייבנה. "ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב" (ירמיה ל יח). אפשר שלא יהיו הדברים היום, אפשר שלא נצליח לגמור את הדברים הללו כבר בשלב זה, ולהתחיל בו קמעה קמעה, אבל אנחנו העומדים כאן, חברי לכנסת, אנשי הציבור וכל הקהל היקר והקדוש הזה, צריך לדעת שהשליחות שעומדת לפנינו היא, להקים פה את תל חברון כישוב גדול, כשכונה רבתי, של מאות מאות אלפים של מתיישבים. ובחסדי ד' יתברך מתוך העוז הזה, מתוך הבניין הזה לזכרו של רבי שלמה, מתוך אותה התאמצות, נזכה לרוח שעליה דיבר הרב קוק זצ"ל, של כלב האומר "עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה"⁷, האומר גם אחרי שהוא רואה את הדור הזה בשפלותו ובניבולו "בן חמש ושמונים שנה אנכי היום עודני היום חזק כביום שלוח אותי משה, ככחי אז וככחי עתה למלחמה לצאת ולבוא"⁸.

ברוח הזאת נתאמץ, בשעה שאנחנו חושבים על חברון ובשעה שאנחנו חושבים על ר' שלמה. אל יטעו בנו! לא נחלשנו, לא נשחקנו. כמו שהערבים קוראים לאבני חברון "מיזי יהודי" - אבן היהודים, כך, כאבני חברון אנחנו חזקים, ובעזרת ד' גם מתוך העוז הזה עוד יראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך וד' עז לעמו יתן, ד' יברך את עמו בשלום⁹.

7. במדבר יג, ל

8. יהושע יד, י

9. תהלים כט, יא

ח"כ משה פלד

דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השבעה

ברשות הרבנים הרב דב ליאור, הרב לוינגר, הרב הלל הורביץ, ידידי חברי הכנסת, הרבנים חנן פורת, הרב בני אלון, ברשותך אברהם יצחק רענן, בנו של הרב רענן, קהל קדוש ויקר.

באתי לכאן מהצפון. הזכרת, הרב דב ליאור, את נחישות המתיישבים בעמק יזרעאל, בהרי הגליל ובנגב. ואני רוצה לספר לך, הרב דב ליאור, שלפני שישים שנה, חבר מקיבוצי, קיבוץ בית השיטה, נהרג בידי ערבי שארב לו וירה בו בגבו. מה קרה באותו יום בחצר הקיבוץ? נבנתה שכונה יהודית חדשה! שורה חדשה של אהלים במחנה האהלים של קיבוץ בית השיטה! זאת היתה הנחישות, זאת היתה האמונה, זאת היתה התגובה הציונית שלה אנחנו מצפים גם פה וגם ביצהר, וגם בבית חגי וברחבי ארץ ישראל כולה.

לא בעוד יומיים, ולא בעוד שבועיים ולא בעוד חודשיים אלא באותו יום - שורת אהלים חדשה. באתי לכאן מעמק יזרעאל, כדי להיות בתל חברון אתכם, משפחת רענן, אתכם המתיישבים, באתי כדי להתחזק, כי כאן נמצאת הגבורה, כאן נמצאת הנחישות, האמונה והעוצמה. באתי להיות שותף לשקט, לבכי, לזעקה הרועמת שעולה מכאן בערב הזה מתל חברון, באתי לזעוק מכאן לממשלת ישראל זעקה נוספת מצרור הזעקות שחברי בני, חנן ואני זועקים יום יום, שעה שעה: עצרו את האסון הזה שנקרא אוסלו! שום מדינה בעולם לא היתה מעלה על דעתה כי עוד לפני שנקברים מתיה, התהליך נמשך, השיחות נמשכות, המפגשים נמשכים. כאילו לא קרה דבר.

מה קרה לנו?! אתה צועק ואני זועק, מכאן ומשם. יגיע הזמן, אמר חנן, וגם את זה באתי להגיד מכאן - שעה אחרי ההחלטה, אם חס וחלילה תהיה, אני אינני חלק מהממשלה הזאת, חלק מהקואליציה הזאת! אני אומר זאת לא בפעם הראשונה, אבל אני רוצה להגיד זאת פעם נוספת כאן, בתל חברון. לכם, לתושבי חברון, למתיישבים הנחוישים, החזקים, האמיצים ולמשפחת רענן. הרי היום כולנו משפחת רענן. באתי לזעוק מכאן, את זעקת בטחונם של המתיישבים בחברון ובארץ ישראל כולה. אין לי טענה, ולו טענה אחת, אל חיילי צה"ל הצעירים שנמצאים כאן. הם יודעים לעשות את העבודה. באתי לזעוק מכאן אל המנהיגים שנותנים להם את ההוראות, סליחה, שלא נותנים להם את ההוראות, או שנותנים את ההוראות הלא נכונות! לזעוק מכאן, מתל חברון, בשום פנים ואופן אין דבר

כזה במדינת ישראל. לא מסרבים פקודה במדינה ישראל, בשום פנים ואופן. ההפך, נלחמים כדי שהפקודות תהיינה נכונות, כדי שהפקודות תהיינה אמיצות, נחושות, צודקות. לא מסרבים פקודה. באתי לכאן להיות חלק מזעקת הישוב היהודי בתל חברון, בחברון גופא ובכל יישובי יש"ע כולם. לחזק את הישוב היהודי בארץ ישראל כולה. גם בגליל מצבנו לא טוב. גם בגליל המאזן הדמוגרפי לא פועל לטובתנו. מפה אני זועק את זעקת תל חברון, את זעקת קרית ארבע, את זעקת ישובי יש"ע, ישובי הנגב וישובי הגליל, לבנות ולהתחזק! באתי לכאן כדי להיות חלק מהשתיקה הרועמת המכובדת ובאתי לומר ד' עוז לעמו יתן ד' יברך את עמו בשלום.

הרב משה לוינגר

דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השלושים

אחד הכוחות המופלאים שנתן הקב"ה לצדיק הקדוש, שעם זכרו הננו מתייחדים, היה ענוותנותו ופשטותו. אני זוכר את היום שהוא, וחיה תיבדל לחיים, הגיעו לכאן. היו אנשים שיעצו להם לא להגיע לכאן, אנשים חשובים שלא אפרט את שמותיהם, אבל הם ענו: גם קודם התנגדו לנו, כשהיינו בהדר ביתר, אמרו לנו שאולי לא צריכים לבוא לשם, אבל אנחנו חוקרים ובודקים. והם הגיעו לכאן בפשטות ובענווה.

בהתייחד עם זכרו, אישיותו ודרכו והחינוכית של הרב שלמה אליהו רענן, ואנחנו כולנו תחת רישומם של שני דברים, של אישיותו הגדולה של ר' שלמה ושל האסון, האירוע הכבד שעבר עלינו לפני קרוב לשלושים יום.

והנה הביא אותנו הקב"ה לכל הימים האלה, מתחילת אלול, עד סמוך לראש השנה. הייתי אומר שמוסכם על כל אלה שהכירוהו, מזקן ועד נער ומנער ועד זקן, שהיו שתי נקודות גדולות באישיותו: תלמיד חכם הקבוע בתורה, והאיש העניו והפשוט, כפי שהגדיר את הדברים כמה פעמים במשך החודש, המרא דארעא דישראל, הרב הראשי לשעבר הרב שפירא: לא הכרנו את אישיותו, לא הכרנו את היקפו, שידע להשיב בכל מקום בשער, היה מעורב בכל הסוגיות, ובכל מקום אפשר היה לדבר אתו. זה דבר נדיר. תופעה גדולה כזו היא נדירה, שאדם תלמיד חכם גדול ובה בשעה הפשוט שבפשוטים, העניו שבענוים. האדם שנאבק עם ילדי תל רומידה שלא ירוקנו עבורו את פח האשפה, אלא הוא אישית יעשה זאת. בגלל פשטותו, בגלל ענוותנותו, בגלל רצונו להיות אדם פשוט ועניו.

חשבתי לקראת האזכרה הזו, שיש דברים דומים גם בקולות הגדולים שנגיע אליהם בראש השנה. דבר ראשון המעניין בכל הפרשה הזו של תקיעת שופר, שאמירה שנזכרת פעמיים בראש השנה, ב"אמור"¹ וב"פנחס"² ופעם אחת בתקיעת השופר של יום הכיפורים של שנת היובל³, מילת המפתח בה היא "תרועה". כך אומרת הגמרא בראש השנה⁴, ודברי חז"ל מתמקדים בהסבר היבבה, על היבבה "ותייבב אם סיסרא"⁵.

1. ויקרא כג, כד
2. במדבר כט, א
3. ויקרא כה, ט
4. ראש השנה טז, א
5. שם לג, ב

מעניין שפותחים את השנה כשמילה מרכזית היא – בכלי. "בבכי יבואו", אנחנו באים לפני הקב"ה כמו שבאים לארץ ישראל, "בבכי יבואו ובתחנונים אובילים"⁶, כך אנו גם לשנה החדשה, ומילת המפתח, מילת הקוד היא "תרועה".

והנה כשנציץ מעט יותר בפסוקים נבחין בשוני. התרועה נזכרת פעמיים, כאמור, בפרשת אמור ובפרשת פנחס, בשתי פרשיות המועדות "זכרון תרועה" ו"יום תרועה". כפילות ושוני בין התרועות, אבל לא נזכרת המשכה של התרועה. מה שמסביב לתרועה, נזכר רק ביום הכיפורים של שנת היובל, ששם נכתב "והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם"³. וכידוע, מתוך הפסוקים האלה בפרשת היובל, אנו יודעים את ההמשך של התרועה, "פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה", תקיעה לפני התרועה ותקיעה לאחר התרועה. אז יש כאן דבר מעניין, שהיכולת להעמיק ולראות את הפשוטה לפניו ואת הפשוטה לאחריה לא נזכר בשתי הפעמים של התרועה – בראש השנה, אבל נזכר ביובל. נזכר במקום שנזכרת תרועה פעם אחת, ונראה אולי לומר שאין כוח באיש הפרטי להתעלות לפעמים מעל הבכי.

בראש השנה, פעמיים בכי, תרועה בפרשת אמור ותרועה בפרשת פנחס, אבל ביום הכיפורים, גם שם אנו נמצאים ביום של יבבה, בבכי, אבל בבכי הלאומי, בכאב הלאומי, שם אנחנו מתבוננים יותר. שם יש לנו יכולת לראות את הפשוטה שלפניה ואת הפשוטה שלאחריה. קולות ישרים, קולות צלולים, קולות שמחים, לפני הבכי ואחרי הבכי. ולמדים זה מזה, אומרת הגמרא, מראש השנה ליובל, ליום כיפור של יובל, ומיום כיפור של יובל לראש השנה.

כלומר, מיום כיפור של יובל לראש השנה, זו אותה נקודה שכל כאב שעובר על העם מחייב אותנו לראות מה קדם לו ומה בא אחריו, כמה אורות היו קודם וכמה אורות יהיו אחר-כך. אך כשאנחנו רואים את הדבר מנקודה פרטית, אין לנו הכוח ל"והעברת שופר תרועה" בראש השנה ו"תעבירו שופר בכל ארצכם". אבל בשנת היובל, בשנת החג הלאומי הגדול שהכל חוזר לסדרו, "בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו"⁷, "וקראתם דרור בארץ לכל יושביה"⁸. בשעה הגדולה הזאת, אנחנו יכולים לראות יותר, להתבונן יותר. מאידך, יש דברים מיוחדים בראש השנה, גם השוני בין זכרון תרועה ובין תרועה לפי פשוטו. לפעמים זוכרים את התרועה כמו שבת. זוכרים את יום השבת לקדשו, ולפעמים מקדשים את השבת. "זכור את יום השבת"^{8א} – תתכונן לשבת, כל ההכנות לשבת וכל מה שקשור לשמירת השבת. גם בימות החול.

6. ירמיה לא, ח

7. ויקרא כה, יג

8. שם, שם י

8א. שמות כ, ח

כך יש זכרון תרועה ויש תרועה בראש השנה. לפעמים הזכירה גדולה יותר ולפעמים ההכנות גדולות יותר.

גם האיש הפרטי הוא מסכת חיים ענקית. אם נשים לב אולי גם כן לאותם דברי חז"ל בפרשת "אמור"⁹, שיעקב בסופו של דבר יושע כפי שאומר לו ד': כיוון שאתה מקפיד על פאה בשדה בעוד שכולם מכלים את פאת שדם.

מה פירוש, מקפיד על פאה בשדה? כשאתה רואה את העני, הרי אתה רואה אותו בכל מובן ומובן, גם בקצה השדה, בפינת השדה, גם בפינה של החיים.

אישיותו, ענקיותו, של רבי אליהו שלמה היא בשתיים, כפי שהקדים המרא דאתרא הרב ליאור שליט"א, גם בצד הטבעי, שהיה נכדו של מרן הרב, וגם באישיותו שהיה ענק בתורה וענק בפשטות של מרן הרב זצ"ל.

כשאנחנו מתבוננים, נוכל ללמוד מרבי שלמה, הן בצדו המשפחתי – נצר לאותם ענקים, הרב זצ"ל, הרב צבי יהודה זצ"ל – והן בצד הענקיות הרוחנית, ענקיות של כלל ישראל, מתוך תורה ואמונה, יש אפשרות ללמוד, שאמנם היה לנו בכי, אמנם היה לנו כאב, אבל צריכים להתחזק ולחזק את רוחו של עם ישראל.

מוטלת עלינו אחריות גדולה ללמוד וללמד, לחזק את הרוח של גדולת עם ישראל בארצו, של גדולת כלל ישראל בארץ ישראל, כמו שתמיד הדריכנו מרן הרב והרב צבי יהודה, זכר צדיקים לברכה. לחזק את הרוח הכללי, גם אם יש מכשולים בדרך, גם אם יש חולשות בדרך, להמשיך את הדרך של המשפחה המפוארת של רבי שלמה, זכר צדיק לברכה, באהבת עם ישראל וארץ ישראל. ולדעת שגם אם יש קשיים, גם אם יש שברים ותרועה – פשוטה לפנינו ופשוטה לאחריה.

הקשיים קיימים. יש לשים לב אליהם, יש לדקדק בהם, בלשונו של המקריא בראש השנה הצריך להקפיד ולדקדק שהשברים יהיו שברים והתרועה תהיה תרועה, ובכל זאת פשוטה לפנינו ופשוטה לאחריה. קולות ענקיים ישרים ושמחים לפנינו ולאחריה.

וגם בצד הפרטי, כל אחד בדרכו, כל אחד באישיותו, לעשות את המוטל עליו. ועל אף שלפעמים נראים הדברים סותרים זה את זה, בכל זאת חייבים ללכת בשתי הדרכים ולדקדק בשני היסודות, גם ביסוד כללי, בכל רוחבו ובכל היקפו וגם ביסוד הפרטי. ואם יש קשיים אל נא נתעצל, נדע שיש קשיים בהשמעת הקולות, וננסה לברר את הדרכים הגדולות שעם ישראל נבנה. אם תרועה ואם פשוטה לפנינו ופשוטה לאחריה, זה מקרין גם על החיים הפרטיים, בבירור הנכון והאמיתי והישר והענוותני הנדרש לכך.

כך היה רבי שלמה וכך כל בית המשפחה. ענקיות רוח, ענקיות של תורה עם כל מה שמסתעף מזה. עם כל מה שמתפשט לפני זה ואחרי זה.

הזכיר כאן המרא דאתרא, הרב ליאור, שחובתנו היא לצאת מחושלים, לצאת מחוזקים, כל מה שרוצים הגויים האכזריים, ולפעמים גם אחינו התועים והמטעים, כל מה שהם חפצים לפעמים הוא, לראות אותנו בלשון עממית "על הקרשים", לראות שאין לנו כוח לעלות מהבכי, שאנחנו נשארים בסוגים שונים של בכי. אבל נדע את המקור הגדול של הפשוטה לפניה והפשוטה שלאחריה, נדע שכוחות גדולים של יובל, כוחות גדולים של אהבת העם ממלאים את לב הציבור, את לב הנוער. ולמרות שיש פה ושם ימי תרועה, ימי יבבה, ימי בכי – פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה.

באנו עם כוחות אדירים החל מהאבות ומעמד הר סיני, ואנחנו נעבור ונעלה גם אם חס ושלום עוד הדרך מלאה חתחתים ומשברים שונים ומגוונים.

זוהי אולי הצוואה הגדולה ביותר שיכולים לראות גם באישיותו היומיומית של רבי שלמה, שהיה הולך בשמחה מתל רומידה לבית הדסה כדי לשמור על המניין בתפילה. הכל בשמחה, הכל באור גדול, ובעזרת השם גם נשמתו שעלתה למרומים מתוך הקדושה הגדולה של אישיותו, מנשמתו תהיה התרוממות, תהיה עליה מעלה אחר מעלה. וגם לבני משפחתו היקרים, האלמנה חיה והילדים, תהיה דרכו הגדולה בתורה ובמידות במאור וחיים של הבנים, של הנכדים ושל כל יוצאי חלציהם ותהא נפשו צרורה בצרור החיים.

הרב משה בלייכר דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השלושים

ברשות המרא דאתרא, ברשות כל הרבנים, כל הקהל הנכבד. התורה אומרת "ארץ אשר עיני ד' אלוקיך בה מרשית שנה ועד אחרית שנה"¹. ואנחנו עומדים באחריתה של שנה ולקראת שנה חדשה. אצל הגויים נראה כאילו הזמן זורם כל הזמן במהלכו ואין חידוש בזמן.

אבל אנחנו, עם ישראל, עם יודעי אלוקיו, כפי שמבארת לנו התורה וכפי שמבארים לנו חז"ל – יודעים שיש ראש שנה ויש אחרית שנה, יש התחדשות של השנה, ואנחנו גם יודעים ש"עיני ד' אלוקיך בה מרשית שנה ועד אחרית שנה". וההתחדשות הזאת, ההשגחה האלוקית הזאת, מופיעה באופן מיוחד בארץ ישראל.

מה הנפקא מינה בידיעתנו שבראש השנה נברא העולם?² האם בידיעה ההסטורית, הארכיאולוגית, האם בזה הנפקא מינה?

אומר הרב חרל"פ כי ראש השנה, יום בריאת העולם, מחבר אותנו אל ההכרה שיש מקור לעולם, יש מקור טהור, אלוקי, עליון, של אמת אלוקית, של מחשבה אלוקית שקדמה לעולם, של תשובה שקדמה לעולם, של מחשבתן של ישראל שקדמה לעולם. ומכיוון שהעולם כולו יונק מתוך אותה מחשבה אלוקית שקדמה לעולם, אז כל העולם כולו, כל היקום כולו, כל האנושות כולה, כולנו מצויים לקיים, להופיע לגלות במציאות את דבר מלכו של עולם. לגלות במציאות את הטוב האלוקי, את האמת האלוקית, את המנגינה האלוקית, שכל כולה יוצאת אל הפועל מתוך המחשבה האלוקית שקדמה לעולם. ולכן גם ראש השנה הוא יום הדין, מכיון שאנו נמדדים לא לפי ערכינו הפרטיים, לא כאנשים פרטיים. אדם אינו יכול לחשוב שהוא נמצא בבית הפרטי שלו, לא. אנחנו נמדדים כחייליו של מלך, נמדדים על פי המטרה האלוקית שאותה אנחנו מגשימים ולפיה נמדדים ערכינו ומעשינו. ובארץ ישראל, מראשית שנה ועד אחרית שנה, קיימת ההשגחה, הרצון, המגמה האלוקית הרוצה להופיע בעולם. ראש השנה בא להפגיש אותנו עם ההכרה, שיש טוב אלוקי, אמת אלוקית ביסוד העולם, וכשהאמת הזאת תאיר בעולם ותתברר בעולם, ומי שמברר אותה בעולם, זהו עם ישראל "אשרי העם יודעי תרועה"³, שהולכים באור ד'.

1. דברים יא, יב

2. ראש השנה י, ב

3. תהלים פט, טז

כשהאמת הזאת תתברר בעולם ותופיע ותתבטא ותצא לעולם – אז כל הרשעה כולה כעשן תכלה.

אנחנו יודעים, וכך אומר הרמב"ם, שכשקורה משהו לנו, לעם ישראל, אנחנו לא בגדר של "התהלכו עמי בקרי"⁴, וכשאנחנו עומדים באחרית השנה ונפגשים עם מציאות כזאת נראה שנלקח מאיתנו אדם גדול בתורה, גדול במידות, גדול בהופעת הטוב האלוקי וההארה האלוקית, ונצר של מי שנשלח בדור הזה, כפי שהרב צבי יהודה היה רגיל להזכיר בג' אלול, נשלח בתור עמוד הענן ועמוד האש לפני המחנה, שיאיר לדור שלנו כולו את הטוב האלוקי שטמון בדור הזה, ואת האמת הגדולה שטמונה בכל עם ישראל בדור הזה, את האמת הזאת שהיא טמונה כולה בארץ החיים, בארץ ישראל, שבה נשמת כלל ישראל יוצאת אל הפועל. ואנחנו עומדים פה, ונפגשים עם האור הגדול של מרן הרב זצ"ל שהאיר לנו פה בארץ ישראל, ונמצאים פה בחברון, בעיר אבותינו, מקור כל הטוב, לנו ולכל העולם כולו, ואנחנו נמצאים במצב כזה שעל קידוש ד' עולה בסערה השמימה קדוש עליון – ממילא הדבר הזה מפגיש אותנו עם ההכרה שיש פה מלחמה גדולה להופעת הטוב האלוקי בעולם, כנגד הרשעה, ואת הטוב הזה צריך לברר, ואת האמת הזאת צריכים לברר, וצריכים לברר שהאמת הזאת טמונה בארץ ישראל ושרשיה הם פה בחברון.

ר' שלמה, שאפשר לומר שאת אותו טוב כללי, אותה הארה כללית, אותה הארת קודש שהרב דבר עליה, הוא ביטא בחייו, בחיים המציאותיים, הפשוטים, הנורמליים, היומיומיים, בהארת הפנים, בהארת התורה, בהארת המידות, בדקדוק הפרטים, עד פרטי פרטים שכולם היו מוארים באותו אור של קודש. וכל זה היה מתוך הקישור אל התורה, ואל התורה כפי ערך הופעתה בארץ ישראל. בהופעתה בארץ ישראל במקום שרשי החיים של האומה, פה בעיר הקדש חברון.

וכשהוא נלקח מאתנו, בימים האלה, לפני ראשית השנה ואחרית השנה ולפני ראשית השנה החדשה, אז אנחנו יודעים איזה אדם נלקח מן העולם. בחייו של האדם, אנחנו נפגשים יותר עם המעשים הפרטיים, מידי יום ביומו, אבל כשהוא נלקח מאיתנו אנחנו נפגשים עם האישיות, עם הנשמה, עם הכלליות שלו, כל אחד כפי מה שהוא מבין ורואה. עכשיו אנחנו נפגשים עם הכלליות של הנשמה, עם הארת הנשמה שהופיעה בפרטים, אנחנו רואים יותר את ההארה שבתוך הפרטים. וכשדבר כלל ישראלי כזה נפגש איתנו בימים האלה, בדור הזה, במציאות הזאת, אז אנחנו יודעים שהתפקיד שלנו במקום הקדוש הזה בחברון הוא - להאיר! להמשיך להאיר את האור באופן ציבורי, גדול, ממלכתי, כלל ישראלי, בבניין, בחיי קודש, בהארת הטוב שקיימת במציאות, בהארת התורה. בהארה הזאת, בבירור הזה, באמת הזאת שתופיע בעולם, היא האמת שתתגלה לעיני כל. ומתוך הבירור הזה יתברר כי "יידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ד' אלוקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה".

הרב זלמן ברוך מלמד

דברים שנאמרו בעצות בחברון ביום השלושים

התכנסנו כאן בעיר חברון ליד מערת המכפלה, ליד מקום קבורתם של האבות והאמהות, קרוב לשלושים יום לאחר הרצח של הקדוש הרב שלמה רענן הי"ד, זכרו לברכה. שלשה ימים לפני ראש השנה – להתבונן ולהתחזק.

הדמות של ר' שלמה, יש בה ייחודיות מיוחדת, נשמה טובה גנוזה, נסתרת, שהסתובבה בתוכנו, שמילאה איזה תפקיד נסתר, פנימי, נעלם מהעין הפשוטה. יש אנשים שפועלים בגלוי, שאפשר להגדיר את היעוד שלהם, את התפקיד שלהם, כפי שנראים הדברים לפחות כלפי חוץ. ויש אנשים שיש להם תפקיד פנימי נסתר, והאנשים המעמיקים יודעים שאלה הממלאים תפקיד נסתר, יש להם נשמה פנימית, נסתרת, יש להם תפקיד גדול יותר מאלה אשר נשמתם גלויה ופועלת באופן גלוי. החיצוני, הגלוי הוא תמיד מועט יותר מאשר הפנימי והנסתר. והנשמה הקדושה הזאת, הטובה הזאת, נבחרה להיות קורבן עולה תמיד, עולה תמימה.

הסבא של ר' שלמה, מרן הרב, מבאר את דברי המשנה במסכת ברכות "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה"¹, וכפי שמבארת הגמרא "לקיבולי בשמחה"², כלומר, לדעת לקבל את הדברים שריבונו של עולם עושה, גם את הטובים, גם את הלא-טובים, את שניהם, ולדעת שהם בעצם לטובה.

הגמרא מביאה מספר פסוקים, מספר מקורות לכך. כפי שהמשנה מביאה "בכל מאודך"³ בכל מידה ומידה שהוא מודד לך, מוסיפה הגמרא עוד פסוקים, "בד' אהלל דבר, באלקים אהלל דבר"⁴. ד' - מידת הרחמים, שלפי מידת הרחמים - אהלל, ולפי מידת הדין, אלוקים, אהלל. גם על מידת פורענות יש להלל.

1. ברכות פרק ט, ו

2. שם ט, ב

3. דברים ו, ה

4. תהלים נו, יא

5. סדור עולת ראי"ה א, עמ' תג. עיין איה ברכות ב, עמ' 329

אומר הרב⁵, אפשר לראות את המגמה הזאת של ההילול גם על מידת פורענות באופן כזה: ליחיד אמנם זה קשה, לסביבה הקרובה זה אמנם קשה מאד. בשבילם אולי זה אפילו לא כל כך "טובה". אבל כשמסתכלים במבט כולל, כללי, על הכלל כולו, אז מתברר שהדברים הם לטובה, ועל כולם מוטל לצאת מהפרטיות, וכשיוצאים מהפרטיות ניתן להלל גם על הדברים הקשים, גם כשהפרטים הם קשים.

אבל הגמרא מוסיפה ואומרת עוד פסוק, "חסד ומשפט אשירה"⁶ - אם חסד, אשירה, ואם משפט, אשירה. אומר הרב, כאן המקור לכך שכמתרחשים דברים קשים, צריך לראותם באופן כזה שלא רק לכלל יוצא מזה טוב, אלא לדעת שבעצם גם לפרט זה טוב. גם לאלה שלכאורה קיבלו את המכה הקרובה הפרטית. גם הם. גם על זה נאמר - חסד ומשפט אשירה. גם על חסד וגם על משפט, כי כל מאן דעביד רחמנא לטב עביד.

אומר הרב, הגמרא מביאה פסוק נוסף "צרה ויגון אמצא ובשם ד' אקרא", "כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא"⁷, גם כשכוס ישועות אשא, אקרא בשם ד' וגם כשצרה ויגון אמצא בשם ד' אקרא.

כאן מדובר כבר על קריאה בשם ד', כלומר לא רק לראות שהמאורע הזה הוא כשלעצמו מכוון לטובה אלא יותר מזה, הוא גורם להתרוממות כללית, לקריאה גדולה בשם ד'.

מתוך המאורע, מתוך המקרה, גם מתוך צרה ויגון - גם אז בשם ד' אקרא. והגמרא מביאה פסוק נוסף, דרבנן אמרי "ד' נתן, ד' לקח, יהי שם ד' מבורך"⁸. כאן אומר הרב שלא רק מתוך המקרה המיוחד הזה יש ללמוד לקרוא בשם ד', אלא המדרגה היותר עליונה היא מהסתכלות כוללת, ולא רק ממבט מסוים. "יהי שם ד' מבורך" - הסתכלות כוללת על ריבונו של עולם המבורך שכל מעשיו הם כולם לטובה, באופן יותר כללי ומקיף.

זה אמר הסבא, מרן הרב.

והדברים כמובן אמורים על כל מאורע ועל כל דבר שאנו פוגשים בחיים. כשאנו הולכים בדרך מסוימת ונתקלים בקשיים, יכולות לפעמים להתעורר מחשבות, אולי מסר מסוים, שאנחנו הולכים בדרך הנכונה, או שאולי צריך להפיק לקחים, ואולי לשנות דרכים. זה, כשעוסקים בדברי הרשות, אבל כשעוסקים בדבר מצווה ופוגשים מעצורים בדרכנו בבניין ישוב ארץ ישראל, מורה לנו מרן הגר"א, שזהו הסדר הנכון. הסדר של קניין ארץ ישראל הוא דרך הייסורים. כך נקנית ארץ ישראל ולא אחרת. כך, וכך בלבד. יש קידוש ד' פרטי ויש קידוש ד' כללי. יש קריאה בשם ד' הגדול "ויקרא בשם ד'

6. תהלים קא, א

7. תהלים קטז, ג-ד, יג

8. איוב א, כא

9. נחמיה ט, ו

10. יומא סט, ב

הגדול"⁹, שקורא עזרא. לקראת בניין בית שני מתאספים ישראל בראש השנה ואז קורא עזרא בשם ד' הגדול. מה פירוש "שם ד' הגדול"? - שואלת הגמרא¹⁰ והרי ד' תמיד גדול. אכן תמיד הוא גדול אך לא תמיד הוא מתגלה בגדלותו. כשמתברר שכל נפילתם היתה נפילה ארעית וישראל חוזרים חזרה לארץ ישראל ובונים את הארץ, אז מופיע שם ד' הגדול.

וכאן גם, קידוש ד' הגדול הזה, הוא ביטוי להופעת הגבורה, העוצמה הדבקות שעם ישראל דבק בארץ ישראל, דבק בדרך גאולתו, דבק בריבונו של עולם, הקורא לנו לשוב לארץ, דבק פה בעיר הקודש חברון, תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן. אני אמנם לא מהמקום, אבל אני רוצה בכל זאת להביע דעה. שאצלנו ביישוב נתקלנו לפעמים בקשיים מהסוג הזה ומסוגים אחרים, גם בשלב מאוחר יותר מלוויים את הקשיים האלה קשיים נוספים של מתחים, פחדים, דמיונות, שמועות, ושל כל מיני רגשות שהם בעצם טבעיים ונלווים למצבים כאלה.

פעם באו אלי כמה נשים בישוב שלנו וביקשו, עקב מספר ההפלות הגבוה, לבדוק את המקווה. למה? שאלתי. אמרו לי: במקום אחד היו מקרים כאלה, שאלו רב והוא אמר שצריך לבדוק את המקווה, והמקווה שם באמת לא היה בסדר. אמרתי להן שאצלנו, המקווה בדוק והוא בסדר, ומספיק עם הדמיונות ועם המחשבות איך לתקן, אלא כל אחד יתקן את עצמו. אם יש לו מה לתקן, שיתקן. אם הוא בסדר, יודע זאת ריבונו של עולם. ואם לא מצא מה לתקן, אשריו וטוב לו, יפשפש בדברי תורה. לא צריכים לחפש בכוח ולהמציא בעזרת הדמיון המצאות שרק כך צריך לתקן. מי בקיא, מי מבין ומי יודע - דווקא באותה שנה היו בבית-אל לידות כמו שלא היו באף שנה.

כשקורה דבר כזה צריך להתחזק. כשאנו נפגשים עם מאורע קשה, אסור לנו להיכנס לגל של מתחים, של פחדים ודמיונות. לא לבוא עם "ידיעות סודיות פנימיות", כאילו הוא יודע ומבין... ולפעמים, מעצמם נכנסים אנשים למתחים, על אחת כמה וכמה בעיר כזאת, מיסטית, שבה קברי אבות, ויש קשר נפשי-רוחני עם האבות, אז עלולים להתפתח דמיונות וצריך להלחם בהם מלחמה גמורה! וחס וחלילה, אשר יגורתי בא לי. הפחדים הם הדבר המסוכן ביותר שיש, הדמיונות הם הדבר השלילי ביותר שיש, אך הביטחון בריבונו של עולם, מביא את הביטחון באמת! מביא את הסייעתא דשמיא. ומי שבוטח בד' חסד יסובבנו. בטחו בד' עדי עד כי בי-ה ד' צור עולמים. זוהי בחינה באמונה.

כשיש קושי אנחנו נמצאים במבחן של אמונה - יש להעמיק את האמונה, להעמיק את הביטחון, להעמיק את השמחה, כי בטחון זה שמחה. כשיודעים שאפשר להישען על רבש"ע - אז שמחים. מרגישים טוב. אמונה זו שמחה. אמונה שלמה, זה לדעת שרבש"ע הוא טוב מאד וכל מה שהוא עושה זה רק לטובה ושום דבר לא טוב לא יוצא מרבש"ע, וכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד - זה צריך להביא את האדם למציאות כזאת של שמחה ברבש"ע. פחות שמחה זה בעיה של חוסר אמונה ולכן אני חושב שמהמאורע הזה אנחנו צריכים לצאת בהתחזקות כפולה ומכופלת, לפתח את מידת האמונה והביטחון, לפתח את

מידת השמחה, להסתלק מכל דמיונות של טעות, להיות מלאים בבטחון ברבש"ע, כמו שאמר נחום איש גמזו שאמר יותר מר' עקיבא. ר' עקיבא אמר על כל דבר "כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד"¹¹ כל מה שקורה, בסוף יוצא מזה טוב, זה מה שקרה אצל ר' עקיבא, שבסוף הוא ניצל. אילו החמור היה נוער היו תופסים אותו, אילו התרנגול היה מקרקר ואילו הנר היה דולק, היה נתפס. אין לו נר אין לו תרנגול אין לו חמור, אבל הוא ניצל. לעומת זאת, נחום איש גמזו כשהוא אמר "גם זו לטובה"¹² כוונתו שצומחים דברים יותר טובים מאשר קודם לכן. כשהביא לפני הקיסר ארגז של חול במקום ארגז של אבנים טובות, לא רק שלא זוז אלא עוד הרויח, אילו היה מביא ארגז של אבנים טובות לקיסר, היה הקיסר מקבל את זה, אומר תודה וישר כח. הוא הביא עפר: שלחו אותי לתת לך מתנה, הנה הארגז, בדרך באו גנבים הכניסו בפנים עפר... חשבו שהוא משוגע, חוצפן. איך אדם בא עם ארגז של עפר, תלך בחזרה הביתה אם לא הצלחת להביא. מה אתה מספר סיפורים שהיה פה אבנים טובות וכו'. הוא אומר: גם זו לטובה. ובסוף חזר נחום איש גמזו עם ארגז של אבנים טובות ומרגליות. מפני שהוא האמין. הוא האמין שהכל לטובה ויצא מזה דבר טוב, לא רק שלא נפסיד מזה, אלא אף נרויח. בסוף, בסיעתא דשמיא, בניסים או בדרכים אחרות יוצא הכל לטובה. כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד, וגם זו לטובה.

כך אנו צריכים להסתכל על המאורע. אנחנו עומדים בסוף שלושים יום ולפני שנה חדשה. צריך לצאת מכל הצער, מכל העצבות, מכל הכאבים, להתרום בשמחה גדולה לעבודת ד' בביטחון שהכל לטובה, וככל שנרבה בביטחון תרבה עוד יותר הטובה ותגדל. ויהי רצון שתהא לנו שנה טובה ומבורכת לכלל ישראל, ושנה טובה ומבורכת לאנשי חברון, ושנה טובה ומבורכת למשפחת רענן, ונזכה במהרה לגאולה שלמה בקרוב במהרה בימינו.

11. ברכות ס, ב

12. תענית כא, א

הרב מיכאל הרשקוביץ

דברים שנאמרו בעצרת בחברון ביום השלושים

ברשות מרא דאתרא, ברשות הרבנים, המשפחה, וכל הקהל הקדוש. אנחנו עוסקים עכשיו בלימוד של ר' שלמה. נגזרה גזרה, ועלינו לעמוד בנסיון, אבל כפי שמקובל תמיד, אנחנו חייבים ללמוד את ר' שלמה. וגם בלימוד הזה צריך תמיד להדגיש שיש לנקוט זהירות רבה מאוד. פעמים רבות יש נטיה לעשות השלכות. במקום להסתכל למעלה, וללמוד את גודל שיעור הקומה, ולהתעלות מתוך הלימוד הזה, משליכים לפעמים ומתארים לא מתוך עליה אל הדמות הגדולה אלא תוך השפלה שלה אל עצמנו, וצריך מאד להיזהר בזה, שחלילה, חלילה לא נלמד כך. אין זה לימוד, אלא להפך. זוהי נקודה ראשונה, כאשר באים ללמוד את האישיות. נוכל ללמוד את ר' שלמה רק אם נלמד את ר' שלמה. רק אם נזכה להרבה ענווה והרבה זהירות, אז נקיים את הכתוב בדברי חז"ל "איזהו חכם – הלומד מכל אדם"¹, נזכור, נוכל אולי להתעלות מתוך הלימוד שלו.

אי אפשר לעשות הכל, ולהקיף ברגע. ודאי שאני לא מסוגל, כי העניין קשה, יש מאד להיזהר בזה. אבל אולי אפשר קצת להציל ומדי פעם להוסיף, וכך לאט לאט בצורה בהירה נוכל אולי להתרומם.

יש דבר שאנו נוהגים תמיד להזכיר, ונראה שצריך להוסיף ולהזכיר. במסכת שבת² מסופר כך: ההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתתא, ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא וקא מייץ בהו, וקא מבען אצבעתיה דמא. אמר ליה, עמא פיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפחזותייכו קיימיתו. ברישא איבעיא לכו למשמע, אי מציתו קבליתו, ואי לא לא. אמר לו אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן "תמת ישרים תנחם", הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו "וסלף בוגדים ישדם"³.

אותו צדוקי שראה את רבא מעיין בסוגיה, ומרוב שהיה שקוע בעיונו נלחצה אצבעו מתחת לרגלו ונטפה דם. ראה הצדוקי כך, אמר לו, אתם עם פיזו, הקדמתם פיכם לאוזנכם,

1. אבות ד, א
2. שבת פח, א
3. משלי יא, ג

הקדמתם "נעשה" ל"נשמע", ועדיין אתם באותה פחזות. תחילה תשמעו, תראו אם העניין ריאלי, אם אתם רואים שאפשר לקבל - תקבלו, ואם לא, תדחו. השיב לו רבא, רש"י מפרש "סגינן בשלמותא" - התהלכנו איתו, עם הקב"ה, בתום לב כדרך העושים מאהבה וסמכנו עליו שלא יטענו בדבר שלא נוכל לעמוד בו. אנחנו הולכים בדרך של תמימות. שלימותא, היא תמימות, ובנו כתוב "תומת ישרים תנחם". אתם הצדוקים ההולכים בדרך של עלילות, עליכם נאמר "סלף בוגדים ישדם". ולכאורה, מה תשובה יש בדבר הזה, והרי הוא שואל אותו תחילה, מה אתה הולך בתמימות, תבדוק, אל תלך עם "ראש בקיר", תראה מה לנגד עיניך. עונה לו רבא: לא, אנחנו הולכים בתמימות ואתה הולך בעלילות "סלף בוגדים ישדם". לכאורה זה נראה כהשמצה מצד הצדוקי, לא יותר מזה, אלא צריך באמת לעמוד פה על העניין הזה.

תמימות, נזכרת בכפיפה אחת עם מידה אחרת - ענווה. רש"י, בתחילת מסכת ע"ז אומר לגבי צדיק תמים - עניו ושפל רוח. את מושג התמימות הוא קושר בענווה ושפלות רוח. גם הדבר הזה צריך בידור, האם הענווה היא שאדם ישפיל את עצמו, ידכא את עצמו? פה לשון הגמרא, תמימות - שלימותא. אם באמת המושג "תם" הוא כפי שרגילים לומר ב"סלנג" ברחוב, סתם מטומטם שלא רואה מה שהוא עושה, אז ההוראה של "שלימותא" לא כל כך הולמת את העניין הזה.

מאידך, גם לגבי ענווה, אדם המשפיל את עצמו סתם ומדכא את עצמו, הוא אדם דפרסיבי, זה אולי חולי, אבל ענווה אין כאן.

הרב כותב במידות הראי"ה⁴, כשענווה גורמת לדכאון או לשפלות, היא ענווה פסולה. ענווה בריאה היא ענווה שמביאה לעוז, ולתחושה של בריאות, של שלמות, של שמחה. יש ענווה ויש ענווה. בה במידה יש תמימות ויש תמימות. ענווה אין פירושה דיכוי האני, ענווה פירושה שאדם יודע את מקומו.

כאשר אדם יודע את מקומו בתוך המכלול הגדול, לא זו בלבד שהוא לאט לאט משפיל את עצמו, אלא אדרבה, בזה הוא אף מעלה את עצמו. תארו לעצמכם בורג. הבורג רוצה להיות גדול, אז מה הוא אומר, אני לעצמי! אם הבורג לא יראה את עצמו כחלק מהמכונה הגדולה, אלא ירצה להיות הוא לעצמו, כי הוא רוצה להיות גדול, אזי הוא אפילו לא בורג. הוא חסר משמעות. כל הגדולה, היא מתוך ראיית הגודל שבו אתה נמצא, ראיית מקומך בתוך כל המכלול הגדול. "דע מה שלמעלה ממך"⁵ זהו המושג של ענוות אמת. ואז ללא שום ספק, ענוות אמת, לא זו בלבד שאינה משפילה, אלא עוז וענווה הולכים יחד.

כך קשור גם מושג התמימות, בענווה. יש תמימות פסולה. אם באמת התמימות פירושה, דיכוי האני, דיכוי הפוטנציאל האנושי, זהו דבר מגונה, דבר פסול מאין כמוהו. דבר העומד

4. עמ' קמא, פסקה ז

5. אבות ב, א

בניגוד מוחלט לתמימות של אמת. תמימות של אמת היא אותה תמימות שאדם יודע את מקומו, יודע מה שמעליו, מבטל עצמו, לא ביטול של עצמיותו, אלא הוא יודע את שאינו יודע, הוא ממצה את כל מלוא הידיעה שלו, ומתוך המיצוי השלם ביותר של ידיעתו, הוא מגיע למה שמעליו. זאת היא תמימות של אמת וזאת היא ענווה של אמת.

זהו הדבר שכתוב פה, "אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם", זו הראייה היותר שלמה שאדם יכול להשיג. ממצה את כל מלוא הפוטנציאל האנושי שלו, כל מלוא ידיעתו, ומתוכה מגיע אל מה שמעליו. ההפך מזה, המשוכנע שהוא מבין הכל, יודע הכל ואין דבר מעליו עד שהוא באמת אוטם את עצמו, פוגם ומשפיל את ידיעתו.

דבר מעניין, בעל המצודות מפרש על המקום "סלף בוגדים ישרים" – ישודד מהם נפשותם. כל כך קולע. יש פה שוד של הנפש. יש לנפש האדם, לפוטנציאל האנושי, כוח כל כך גדול, להשיג כל כך הרבה, ובא האדם מתוך גאווה, ומקצץ, סותם לעצמו את העיניים, מביא לשוד של הנפש. זוהי דרכו של אותו צדוקי.

זהו העיקרון שיש כאן. ענווה אמיתית, תמימות אמיתית. אין לך מיצוי של הפוטנציאל האנושי והידיעה האנושית, גדול ממנה.

לכן משה רבינו, "והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה"⁶, ובזה היתה קשורה הדרגה הרוחנית הגדולה של משה "ולא קם עוד נביא כמשה, אשר ידעו ד' פנים אל פנים"⁷ זה המושג של – ענווה, זה המושג של – תמימות אמת.

לגבי קבלת תורה, יש סיפור דומה במסכת כתובות⁸, שם מסופר על ר' זירא. ר' זירא, הציוני הגדול, שהשתמט מרבי יהודה שסבר שכל מי שעולה לארץ עובר בעשה: ר' זירא הוה קמשתמיט מיניה דרב יהודה, דבעא למיסק לארץ ישראל. דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר "בבלה יובאו ושמה יהיו"⁹... רבי זירא כי הוה סליק לארץ ישראל, לא אשכח מברא למעבר, נקט במצרא וקעבר. אמר ליה ההוא צדוקי, עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאדונייכו, אכתי בפזיזותייכו קיימיתו. אמר ליה דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה, אנא מי יימר דזכינא לה.

ומפרש רש"י – נקט במצרא – יש מקום שאין גשר, ומשליכין עץ על רוחב הנהר משפה לשפה, ואינו רחב לילך עליו כי אם אוחו בידיו בחבל המתוח, למעלה הימנו קשור שני ראשיו בשתי יתידות אחת מכאן ואחת מכאן בשני עברי הנהר. ר' זירא היה צריך, במעשה לוליינות, לעבור לצד השני של הנהר, ראה אותו הצדוקי,

6. במדבר יב, ג

7. דברים לד, י

8. קי, ב

9. ירמיה כז, כב

אמר לו, עמא פזיזא, הקדמתם נעשה לנשמע, ונשאתם פוחזים כשהייתם, מה אתה עושה. אתה צריך להיות ריאלי, אתה משתגע, האם אתה צריך לסכן את עצמך?! מה עונה לו ר' זירא? – מקום שמשה ואהרן לא זכו להגיע אליו, מי יאמר שאני אזכה להגיע אליו?

מה פשר התשובה הזאת? משה ואהרן לא זכו, היתה כנראה סיבה אובייקטיבית שהם לא זכו, זה ידוע. אבל מה זה קשור לזה שאתה עושה פה תרגילי אקרובטיקה בדרך לארץ ישראל, ומסכן את עצמך?

נראה לי שאולי אפשר להסביר את הדברים כך, ואולי גם צריך ללמוד מהם. משה ואהרון נענשו על מעשה המים, מי מריבה, והפרשנים מתחבטים מאד, מה היה חטאם הגדול כל כך, שהיו ראויים לעונש גדול כל כך. זה אומר כך וזה אומר כך, התלבטות גדולה, עונש קשה ביותר ולא ברור מה נורא כל כך. אבל מה שבכל זאת כתוב מפורש בפסוקים "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל"¹⁰.

היה פגם באמונה. אפשר שאם היה מישהו אחר, היה אחרת, אבל בדרגתם של משה ואהרון, הפגם הזה באמונה, הוא שעשה אותם בלתי ראויים לעלות לארץ. עשו את הכל כדי להעלות את העם, עברו את כל התלאות עם העם כדי להגיע אתו לארץ. וכתוצאה מהדבר הזה לא היו ראויים. ועמד משה והתחנן וביקש, אבל לא זכה. פגם באמונה. חוסר תמימות במשהו. לגבי ארץ ישראל יש בו חלילה חלילה משהו שיכול לגרום שלא נהיה ראויים.

זה מה שמלמד המעשה הזה. מי שיש בו תמימות, מי שיש בו ענווה, יש בו אמונה, דרגה רוחנית גדולה, הוא לא יודע חת, הוא לא בא לעשות כל הזמן חשבונות של ריאליות – פה זה מסוכן ופה זה בלתי אפשרי, את זה אי אפשר לעשות ואת זה אפשר, וכן הלאה. הוא גם לא ישפוט מעשיהם של אחרים. כאן יש תמימות. והתמימות הזו היא שהעמידה אותו, את ר' זירא, בכוחו, בעזותו הגדולה, לעשות את שעשה. עם כל הקשיים שמישהו אחר היה חושש מפניהם, כל אלו לא היו קיימים לגביו.

אף ר' שלמה, לא ידע חת. שום דבר לא הרתיע אותו. תמימות וענווה אמיתיים היו פשוט בלי שיעור, על פי מה שאנחנו יכולים ללמוד. הכל עשה בתמימות הזאת. בשמחה הזאת. וזה אולי הדבר הנוסף שקשור לאמונה.

ספר מסילת ישרים פותח: יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו. והאדם צריך לדעת שיעודו הוא להתענג על ד'. יבואו וישאלוהו, מה זה "להתענג על ד'"? הנזיר היה מדקדק תמיד, "חובתו להתענג" – לכאורה תרתי דסתרי. אבל אין זה כך. אדם שחי באמת את האמת הגדולה, שבאמת דבק במה

שציותה תורה, אדם שיש בו ענווה באמת גדולה – ככל שהיא גדולה יותר, בה במידה יש תענוג במה שהוא עושה כי בזה הוא רואה את שלמותו. דווקא בדבר הזה. מסתכלים לפעמים על אנשים ואומרים, האדם הזה הוא מקריב, אידיאליסט אמיתי, בעוד שלגבי דידו, זאת אינה נקראת הקרבה, אדרבה – אידיאליסט אמיתי, עבורו הקרבה אמיתית תהיה כשהוא לא יוכל להגשים את האמת שאותה הוא חי!

לפני שנים, כשר' שלמה החביב היה עוד בדרכו להדר־ביתר, בא אלי כדרכו, ושאל, תגיד לי, יקבלו אותי שם? הוא חשב אולי שהוא לא ראוי, אבל הוא הבין שאם הוא לא יבוא לשם, זה יהיה הקורבן, זה יהיה נורא. זה לא מה שאנשים בחוץ רואים כקורבן, אלא ר' שלמה הבין שקורבן נורא הוא אם דבר מסוים לא ייעשה. זה יהיה בלתי נסבל, אפשר רק מזה ללמוד מה שהוא ראה בעניין. איזו זכות גדולה "אני ראוי?" - ר' שלמה. הלכנו לשם, מובן שהיו פה ושם כאלה שבכל זאת חששו, אבל ר' שלמה לא חושש מכלום, הוא הולך. מנסים להניא אותו, שעלול לקרות משהו, וכן הלאה, אבל הוא כמובן בשלו, כמו עם ר' זירא. אז מה עושה ר' שלמה - הוא משתמט. השתמט, לא שאל, לא שמע לאף אחד, הלך לחברון. יש גם הסיפור הידוע ששאלו את ר' שלמה לאיפה הוא הולך, "סוד, סוד" היה מעלים את כל העניין, וזהו.

חשוב ללמוד את ר' שלמה משום שאנחנו צריכים תמיד ללמוד. כי אם לא נוסיף תמיד ונלמד "ודלא מוסיף יסף"¹¹, אנחנו עלולים בסוף להסתבך עם עצמנו.

ר' שלמה והרבנית חיה הבינו שאנחנו נמצאים באטמוספירה של מרכז הרב, של הרב, של ר' צבי יהודה. הרוח הזאת של התורה הגואלת, כפי שאמר ר' צבי יהודה, של הצורך להגשים, של אתחלתא דגאולה – יצאנו מהגלות, ואיננו חיים כאן רק בתאוריות אלא צריך להגשים! וכמו שאומרים חז"ל "כל הלומד שלא על מנת לעשות"¹² הרי זה חמור מאד ולא ניכנס לעומק דברי חז"ל, אבל הסיבה היא כי זה הלומד שלא על מנת לעשות, לא רק שהוא משמיט את העשייה, אלא הוא מסלף את הלימוד, לימוד שלא על מנת לעשות, זה סילוף של הלימוד! כל משמעות הלימוד מעוותת ומסולפת. זה מה שר' שלמה מלמד, ר' שלמה והרבנית. זה מה שצריך ללמוד. עלינו ללמוד את זה בעצמנו, עלינו להתחזק בעניין הזה ולדעת שצריך להאציל את הדברים האלה.

כל הצרות הגדולות שאנחנו עוברים, כל ההתדרדרות וההתרופפות, בסופו של דבר גם הן תבואנה לכלל בניין ותיקון, אבל צריך להשתדל. ופה שוב אני מדגיש, וכדאי להזכיר, שבאו בזמנו אנשים לר' צבי יהודה, והבינו שיש בעיה, שאת רוח העם צריך לחזק, צריך ללמד. אז אולי עכשיו, אמרו לו, נעשה הפסקה בעשייה, כי צריך את הדבר הזה לעשות,

11. אבות א, יג

12. שם ד, ה

ללמוד ולהתחזק. ור' צבי יהודה ידע שאם יעשו אידיאולוגיה מהפסקת העשייה, מה שילמדו יהיה עקום. וענה להם ר' צבי יהודה – אתם תלמדו וגם תעשו. "ושמרתם ועשיתם"¹³, והוא הדגיש את זה לא אחת. צריך לשנן ולהבין את הדברים האלה. גם הרב כתב שעכשיו, בזמן הזה, שנעשים מעשים ולא הכל נעשה כל כך "כשר", דווקא בעלי השפעה, תלמידי חכמים, צריכים לעשות! לא לדחות את העשייה, אלא להראות את האורה שיש בעשייה הגדולה, ומתוך כך יגיעו הדברים לכלל בניין ותיקון.

לא להתנתק מהעשייה הגדולה אלא לרומם אותה, כך לרומם את רוח העם. עם כל הנפילה שיש כאן.

אולי כדאי לקרוא. לקראת השנה החדשה, יש דברים מאד אקטואליים בקריאה של הרב לארץ ישראל¹⁴:

"גדולה עלינו התובה לעורר את האהבה הישנה לציון, האהבה הנצחית כמאז מימים מקדם, כן בווערת היא בלבת אש קודש בלב בני עמנו בכל מקום שהם.

עלינו ללחום בכל עוז בשנאת ארץ הקודש שהתחילה להיכנס בפרטים מקרבנו. עלינו להשמיד בזרוע עוז רוחני ובקדושת עולמים של ארץ חמדה את הזוהמה של המרגלים, שדווקא במועד לחננה התחילה להתנער מעט.

ה"מרגליות" מתאבקות בשארית כחה, אמנם נוכל לומר בבטחה בגאון שם ד' אלהי עולם הבוחר בארץ חמדה, שהיא דומה להתאמצות האחרונה של הפתילה, המתנשאת למעלה טרם תכבה כליל.

עוז חבת ארצנו הקדושה, אהבת ציון וירושלים, תרוץ ארחה, ותאיר כשמש בגבורתה את כל נאות יעקב.

בחבלי אדם ועבותות אהבה תמשכם כולם, כל בניה, לארץ חמדה, לבית חייהם".

13. דברים ז, יב

14. מאמרי הראי"ה ב, עמ' 324